TARİH Konuşuyor

CİLT: 8
SAYI: 54
TEMMUZ 1968
125 KURUŞ

İKİNCİ KATERİNA

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

Tarih — 371 (Basın: A. 20475 — 12015)

1968 YILINDA

17 Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon Milyon

T.C. ZİRAAT BANKASI

Tarih — 372 (Basın: 10183)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 8 SAYI : 54 TEMMUZ : 1968 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

Günahın Sahipleri

VEFAKÂRLIK hislerinden asla şüphe etmek istemediğim hafızanızın hassasiyetinden özür diliyerek hatırlatmış olacağım : Şu içinde bulunduğumuz temmuz ayının onaltıncı günü, Hüseyin Rauf Orbay'ın rahmet-i râhmana intikalinin dördüncü yıldönümüdür.

Hüseyin Rauf, adını ve şahsiyetini Balkan Harbinin o kapkaranlık günleri içinde, ferdî cesaret ve hamâset duygularının bütün bir millete, ve bilhassa bozgundan bozguna düşerken, kendi öz geçmişini kurtarmayı öteki tüm duyguların üstünde şeref vazifesi olduğunu unutmuş gözüken orduya uyarma ve kendine gelme olabileceğini HAMİDİYE DESTANI İle duyurmuş ADAM'dı : Bu görünüşü kadar derinliği de olan isbatla beraber başlıyan şahsiyetine, Hüseyin Rauf, gözlerini hayata kapadığı 1964'e kadar, 83 yıllık hayatında sadık kaldı : Hem de çok acılar ve lâyık olmadığı çileler bahasına...

Ömrünün son yıllarını, eskilerin o güzelim tâbirine uygun, kûşe-i uzlet'te geçiriyordu. Bu SON YILLAR, bilhassa Millî Mücadele için haksız tasarruf devridir : Türk Kurtuluş Savaşı'na katılmayı SON KAPI hâlinde hatırlamış olan eyyamperestlerin pervâsızlığına Rauf Orbay şâhit oldu, hakikatler adına elem duyduğunu yakından bilirim. Fakat :

"— Ne için hakikatleri Siz ve Onlar hayatta iken söylemiyorsunuz?" haklı sualine, şu cevabı vermişti :

"— Biz, son elli yılın acılarını SEN - BEN kavgası içinde çektik. Çok şey kaybettik bu yüzden... Her şeyi tarihe bırakmak ve onun hakemliğini kâfi görmek en hayırlı yoldur ve ben onu tercih edeceğim."

Fakat TARİH, doğru hüküm için gerçeklerin kendisine tevdiini isterdi : Bilhassa 1900 den sonraki hadiselerin ön plânında yer alanlar, bu ihmal edilmez vazifeyi yapmamışlardı: Hüseyin Rauf Orbay da, çekingen ve bilhassa aşırı terbiyeli mizâcı içinde bu yola saptı : Ferdî çekişmelerden, iftiralardan, bilhassa haksızın saldırgan silâhı şirretlikten çekinmiştir.

Türkiyede hâkim kuvvetler, en önce, tarihî kaynaklara ve tarihe el atmışlardır: Çünkü bilmişlerdir ki, bizde akademik ilim yoktur : Tarih dahil, cümle bilim dalları, iktidarların emrinde ve ülemây-ı rüsûm'un tasarrufundadır.

Rauf Orbay, elbetteki bu acı gerçekleri biliyordu.. Günahın sebebleri arasında kendi sükûtu ve başçevirmesi de vardı : Fakat hafızalar öylesine uykuda idi ki, Hamidiye Kahramanına ve Millî Mücadele başvekiline, yaşadığı devri bile tasalluttan kurtarma ümidi veremedi.

★ ★ ★

Ve, işte 1968 Türkiyesinde Vatan Kurtaran Arslan'ların sayısı üç sıfırlı hanelere bile sığmaz!.. — K u t a y.

HAYÂL GİBİ **Hayâl gibi bir harita!.. Çok, pek çok eski bir geçmişi de değil, Osmanlı Devletinin kuruluşundan kısa zaman önce, bugünkü Rusya'da Türk egemenliğini gösteren ibret çizgileri.. O günden bugüne erişebilmiş isimler bile birbirleriyle alâkasız: Sadece Novgorad adını 1968 deki Rusların anlaması mümkün.. Geride kalanların hepsi, kesin ve söz götürmez Türk hâkimiyetini gösteriyor Rusya üzerinde.. Öyle bir hâkimiyet ki, izni olmadan kuş kanadının bile sesi yok!**

Sonrasının neden böyle olduğunun cevabında, bütün Türklüğün kaderi yatar!.

İkinci Katerina devrinde Ruslara göre Osmanlı Devleti

Yazan : Cemal KUTAY

Osmanlı kaynaklarının bir Rus, daha bilinen tâbiriyle MOSKOF tehlikesinden bahsettiği tarih nedir? Bu sualin cevabını Cevdet Paşa da araştırmış ve şu sonuca varmış:

"— Prut muharebesinden sonra dahi Moskof mevcudiyet ve siyaseti üzerinde intibaha dâvetkâr ikazlar bulmak mümkün olamamış. Vaktâki Napolyon beliyyesi zuhur eylemiş, Üçüncü Sultan Selim Han devrine müsadif eyyamda Napolyon'un Moskova üzerine sefer eyler iken Devlet-i Aliyyenin müzahereti mevzu-u bahis ve şayan-ı arzu

olmuş, işte bu hengâme içinde Reisül - Küttâb Ahmet Remzi Efendinin bir arîzası var ki, Moskofların Devlet-i Aliyye üzerine müteveccih matmah-ı nazarı min-küllü-vücûh izah olunmuş."

Güç inanılır gafletin üç asır öncesine ait ibret haritası, bu yazımızın içindedir: Onüçüncü Yüzyılda, Moskof Knezliklerinin Moğol - Türk orduları tarafından istilâsını gösteren harita...

Bu haritaya dikkat ve ibretle eğilmek gerekiyordu: Bugün, dünyanın en büyük ülkelerinden birisi olan Rusyanın, altı yüz sene önce, dini, ırkı, milliyeti meçhul ve zamanına göre ne ilkel şartlar içinde yaşıyan kalabalık.. İsimler arasında bile münasebet yok o günlerle bugünler arasında.. Cengiz Hanın başbuğluğu altındaki Türk - Moğol yürüşü, kendisinden gayrı ne bulmuşsa önüne katmış, Asya'dan Avrupaya gelmiş, yürüyüş olarak da bugünkü Rus topraklarını seçmiş.. Ogünden bugüne kadar geçebilen TEK isim Novgorod Kenzliği.. Daha Moskova Knezliği, yâni eyâleti bile ortada yok.. Kurt Cebe Noyan, Salanga meydan muharebesinde Moskofların çıkarabildiği milyonluk orduyu adetâ yoketmiş ve geniş Stepler, Türk atlılarının önüne yürüyüş yolu gibi açılmış.

Kumanlar, Başkurtlar, Bolgarlar, Kazaklar, bugün RUSYA diye adlandırılan toprakları aşarak Livonya ve Töyton şövalyelerini kovalamışlar, Attilâ'nın beraberinde Macar ovalarına getirdiği ırkdaşlarıyla buluşmuşlar, Çin'den Finlandiya'ya, Kafkaslardan Manş kıyılarına kadar kudretini hissettirmiş TÜRK DEVRİ başlamış.. Buna, ünlü tarihçi Wels, **TÜRK YÜZYILLARI** diyor.

"DELİ" PETROYA KADAR...

Bir Rus Çarı vardır ki, ülkesi ve hatta bütün dünya kendisine BÜYÜK derken, bizim kaynaklarımız DELİ der: 1672 de doğan ve 1725 de, elli üç yaşında ölürken arkasında BUGÜNKÜ RUSYA'yı bırakan adam.. Bu tarih bizim duraklama devrinden gerileme devrine girmek üzere olduğumuz zamandır: Irkımızı ve devletimizi dünyaya hâkim kılmış akıl ve kudret ölçülerini terkedip, devrini tamamlamış çıkmaz yollara saptığımız basiretsizlik yılları içinde, PETRO'nun ülkesinde başardıkları, bizim için, elbette aklın dışına çıkmış hizmetler idi. Bu sebeple ülkesi ve cihân, kendisine BÜYÜK derken, biz, havsalamızın sınırlarını aşmış olaylara bir teselli kulpu takmışızdır. Şifasız illetlerimiz arasında hâlâ sürüp giden takma tesellilerden olarak Birinci Petroya DELİ dedik.. Fakat ne ibretlidir ki bu DELİ gözlerini kapadığı zaman, Rusya, hem Azak kalesini alarak Karadenize çıkmıştı, hem de Astarhan ve Kazan Türk Hanlıklarının içine sızabilmişti!

DELİ Petro'nun iki büyük DELİLİK KUDRETİ, ülkesini kurtardı ve bugünlere eriştirdi: Rusların da, tıpkı bizim YENİÇERİ EŞKİYASIna benziyen HASSA ORDUSU vardı ki, adına **Strelitz** derlerdi. Petro, Avrupanın nasıl Avrupa olduğunu, bu sihir kaynağının taaa o günlerde özünü temsil eden Nordik Ülkelere kılık ve ad değiştirerek gitmiş, Hollanda'nın Saardam şehrinde gemi inşa tezgâhlarında amelelik yapıyordu. Ülkesinden kötü bir haber geldi: Strelitz'ler, tıpkı bizim Yeniçeriler gibi kazan kaldırmışlardı: Yıldırım hızıyla ülkesine döndü, bu kaba kuvvetin üzerine atıldı, topyekûn hepsini imha etti. Biz, benzer işi, ancak İkinci Sultan Mahmud devrinde 1825 de yapabildik: 128 senelik gecikme ile.. Ancak, böylesine arkada kalmanın tesellisi olarak da, yine kendi icadlarımız tâbirlerin içine sığındık: Hayırlı sonuçlara imkân kalmamış vatan sathının bedbahtlığı ile alay edercesine **Vak'a-ı Hayriyye** dedik!.

DELİ dediğimiz adam, yine 1703 de, bir başka kökden ıslâhatı başardı: Papazlar, o mütaasıp, fikirleri gibi kılıkları da berbad olan Ortadoks Papazları, kendi çıkarları adına Petro'nun önüne dikilmişlerdi: Çar, yine bir DELİLİK yaptı. Bunların kılıklarını değiştirdi: Göbeklerine kadar inen kirli sakallarını kestirdi, daha sonra bunu halka da tatbik etti, DİN'in ilerleme hamlelerinin önüne çıkmaması için Ortodoks kilise-

sini kendi şahsına bağladı. Bir SEN - SİNOD kurdu ki, Bolşevik ihtilâli 1917 ile 1922 arasında beş yıl, en aşağı yüz bin papazı kesmesine rağmen, Stalin'in ölümünden sonra DİN'E DÖNÜŞ gerçeğinin tazyikiyle, kapalı kiliselerin kapısını açma kararı alınca, hiç de zahmete katılmadı, 1968 Rusyasında aranan Din, korkulan varlık olmaktan çıkmıştı: Bugün, ne isimle olursa olsun Rusyanın perde arkasında devam ettirdiği Pan - Slavizm'in dayanaklarından birisi, yine de Ortodoks Kilisesidir. Amma bu kiliseyi, böylesine millî ve ırkî ülkülerin karşısında değil de, yanında, hatta önünde kuvvet hâline getirmiş olan, bizim DELİ, cihanın BÜYÜK dediği Petro'nun **temeli böylesine ıslâh** hamlesidir. Biz, her medeniyetçiliğe karşı İSTEMEZÜK nârası atan Yeniçeri kafası ile som medrese kafasını kimin elinde ve ne zaman ıslâh edebilme gayretine giriştiğimizi hatırlarsak, sır zannettiğimiz nice nice bilmeceler çözülmez mi?

ÖTEKİ "İKİ" PETRO

Rus Çarlığının tarihinde, bu Birinci Petro'dan başka iki PETRO daha vardır: 1716 da doğan ve onbeş yaşında, çiçek hastalığından 1730 da ölen İkinci Petro, ki, DELİ Petronun torunu ve Çareviç Aleksi'nin oğlu idi. Petersburgda doğdu, yine orada öldü. İmparatoriçe DELİ Petro'nun karısı Birinci Katerina'nın vasiyeti üzerine oniki yaşında tahta çıkarılmıştı. Üç sene daha yaşadı, çiçek hastalığından ölünce, yerine yine, DELİ Petro'nun kızının oğlu olan ÜÇÜNCÜ PETRO geçti. DELİ Petro, kızlarını, o zamanın en yaygın hanedân sülâlesi olan Alman Hohenzollern ve Habsburg Prensleriyle evlendirmişti. Üçüncü Petro'nun babası da, Holştayn büyük Dükası Şarl Frederik'ti. İşte, bu yazımızda devrindeki Osmanlı İmparatorluğunun nasıl görüldüğünü konu yaptığımız İKİNCİ KATERİNA, bu üçüncü Petro'nun karısıdır!..

Üçüncü Petro, dedesinin, yâni, DELİ Petro'nun yolundan gitmek istedi, fakat her başta olan, her beğendiği yolun üzerinde arızasız gidebilme şansına sahib olmadığını, önce, bizzat karısı tarafından düzenlenen isyanla tahtından indirilmesi, daha sonra hapishanede öldürülmesiyle, tarihe yeni ve kanlı bir örnek daha verdi: Sibiryaya sürülmüş siyasî sürgünleri affetmiş, Rus asılzadelerinin memleket haricine çıkmasına izin vermiş, fakat Rus âdet ve yaşayışına karşı gelmekle başlıyan tahrikler, kendisine ihanet eden karısı Katerina'nın teşvikiyle ayaklanma halini almış, silâh zoruyla önce tahtından feragate mecbur edilmiş, hapse konulmuş, kısa zaman sonra da öldürülmüştü. Ölümüne, karısı Katerina'yı boşıyarak, yerine, onun gibi Alman asıllı Saksonya düşesini almak kararı olduğu söylenir. Fakat bütün bu görünürdeki sebepler arasında kanlı son'un asıl hazırlayıcısı, karısı Katerina olmuştu: O'nun, müstakil olarak tahta geçmesini istiyenlere bu arzuyu veren olaylar, sadece iç meseleler değildi: Rusyanın başlıca iki komşusu olan Osmanlı ve İsveç devletlerinde, Rusyada açıkça söylenmesinden bile ürkülmüş gayelerin gerçekleştirilmesine elverişli şartlar hâkimdi.

Hasreti çekilen neticeler için bir KADIN'ın üzerinde, ferdî ahlâk ve yaşaması benimsenmiş kuralları yıkan avâre yaşantılı bir kadının üzerinde toplanmış olmak garib gelebilirdi ama, kocasını öldüren ve İKİNCİ KATERİNA adıyla 1762 de çıktığı Rus Çarlığı tahtından, 1796 tarihindeki ölümüne kadar 34 sene içinde öyle sonuçlara eriştiki kendisine ümid bağlıyanları dahi hayrette bıraktı.

OSMANLI VARLIĞINA KARŞI

Ünlü filozof Volter, İkinci Katerina için **Şimal'in Semiramisi** diyordu!

O'nun zamanında, artık, şekilleşmiş ve yerleşmiş olan Slav - Rus yaşantısı içinde Petrograd - **yâni bugünkü Leningrad** - ve Moskova, Batı'nın adını duyurmuş fikir adamlarının toplantı yeri idi. İkinci Katerina, Rus Sarayına gelen öteki gelinler gibi aslen Alman dı: Anhalt hükümdarı Kretyen Ogüst'ün kızı idi. 1729 da doğmuştu. Kocası Üçüncü Petrodan bir yaş büyüktü. Ondört yaşında gelin olarak geldiği Petrograd

İkinci Katerina'nın saltanatı sırasında bir bir Rus sınırları içine alınıp, Ruslaştırılmak ve Slavlaştırılmak için, Rusyada hangi rejim hâkim olursa olsun, ısrarla takip edilen ebedî Ortodoks - Slavist siyasetinin asli mahiyetini henüz değiştirmediği günlerde en eski Türk beldelerinden Kazan şehri... Onüçüncü Yüzyılda, KAZAN HANLIĞI'nın mamûr ve zengin merkezi idi.

sarayında, kocası olan hastalıklı, zayıf bünyeli Petro'yu çocuk buldu, gönlünü başkalarıyla avutmıya başladı : Fakat içinde derin ve sonsuz ihtiras vardı. Bir taraftan böylesine avunurken, seçtiği kimselerden **bir şeyler öğrenmiye** çalıştı. Almanca, Fransızca biliyordu. Halası olan Çariçe Elizabeth, O'na, günün birinde tahta tek başına geçebilme arzusunu aşıladı, bu andan, kocasını öldürteceği 1762 ye kadar bu gayenin arkasından koştu.

Onun, tarihte adını bırakması için ve, artık hâlis bir Slav hüviyeti içinde ırkına, dindâr olmıya çalıştığı Ortodoks olarak da dinine yapacağı en büyük hizmet, bütün Türklüğe, bu arada bilhassa Osmanlılara karşı savaşması, dövüşmesi, Osmanlılığı yıkması idi : Bütün hayatında bu gayeye, inanılmaz ısrar ve azimle devam etti, muvaffak da oldu: Saltanatının en haşmetli devrinde imzaladığı Küçük Kaynarca anlaşması ile, Kırım'ı yıkmış, Karadeniz kıyılarına inmişti... Bu âna kadar Osmanlı Türkleri için Karadeniz "eteği pâk bir bâkire..." idi. Onun sularına **"Moskof kâfirinin mülevves eli"** giremezdi.

Katerina, bir taraftan Osmanlı devletinin içinde bulunduğu zaaflardan ustaca faydalanarak en değerli, stratejik, kilit noktaları bir bir alırken, Türk lüğün ana vatanı Orta-Asya'da da ilerledi, Hiyve ve Buhara Hanlıklarıyla sınırboyu oldu: Bu tek cümle içinde, en değerli toprakaltı servetini bağrında toplamış iki milyon kilometrekare, yâni, bugünkü Cumhuriyet Hükûmetimizin toprak yekûnunun üç mislini bulan genişlikte baha biçilmez zengin Türk ülkeleri vardı.

NASIL BİR ÜMİD İLE ?

İkinci Katerina'nın, hiç bir çağdaşının böylesine açık bir politika ile girişmiye cesaret edemediği hadiselere el atmasına sebep neydi? Bunu bilmekte, sadece ogün için değil, dünya yüzünde müstakil Türk devletleri bâki kaldıkça kaçınılmaz zaruretler var...

İkinci Katerina'nın aşk hayatında bile vazife verdiği insanlar, bu değişmez

ülküsünün tatbikatçıları idiler: Prens Orlof, Kont Potemkin, Mareşal Zubov... Hepsi de, Osmanlı İmparatorluğuna karşı girişilmiş savaşların veya sulh masasındaki çatışmaların başlıca şahsiyetleri idiler. İşte İkinci Katerina, bunlara, Osmanlı İmparatorluğunun İÇYÜZÜ'nü öğrenmek vazifesini, öteki şeklî ödevlerinin dışında ve üstünde ihmal edilmez vedîâ olarak tevdi etti... Devrine ait neşredilen belgeler arasında öyleleri vardır ki, bunların benzerlerine kendi öz eserlerimizde, hatta millî arşivimizde rastlıyamıyoruz!.

Uzun ve çetin 1762 - 1768 Osmanlı - Moskof savaşlarından sonra, Bükreş'te barış masasına oturulmuştu : Rusların murahhas heyetine Prens Orlof başkanlık ediyordu. Orlof'la öteki gözde Potemkin arasında büyük bir rekabet vardı : Çariçeye hâkim olma bakımından ve bu hâkimiyetin getireceği nimetler bakımından... İkisi de biliyorlardı ki, Katerina'nın nezdindeki itibarları, Çariçe için hayâl ve hasret olan **İstanbul Yolu**'nu açmakla mümkündür. Bükreş sulh görüşmeleri sırasında ikbâli parlıyan Prens Orlof, Osman Taip Efendi ile ilk karşılaşmasını şöyle bildiriyordu :

"— Osmanlı sefiri taleplerimizi münhasıran toprak ilhakı addetmektedir. Bu zihniyet benim için asla ümid etmediğim müsaid zemin ve mesned olmuştur. Müzakereleri yalnızca arazi ihtilâfı halinde görmek gibi gaflet içinde olan muhatabımın üzerinde olduğu yolda ümidlendirmek için bazı fedakârlıklarda bulunmıya karar verdim. Osmanlı hey'eti, temin edeceği araziyi, işgalimiz altındaki sahadan olmak kayd-ü şartı ile bir nevi istihlâs telâkkisi düşüncesindedir. Bu suretle kendilerinin Padişah ve Bab-ı Âli nezdindeki itibarları yükselmiş olacağı kanaatindedirler. Onlar münhasıran, işgalimiz altındaki araziden bir kısmının kendilerine iadesi gayretinde iken, biz, Kafkasyadaki hâkimiyetimizi Karadeniz sahillerine kadar imtidad, İran üzerindeki nüfuzumuzu te'yît ve tevsi, Balkanlardaki Slav halkı mânevî hâkimiyetimizi yeni konsolosluklar tesisi ile takviye imkânlarını temin etmiş bulunuyoruz. Müzakerelerin mecrasını bu şekilde devam ettirebilmek için Osmanlı sefirlerine kendilerini hoşnud edecek hedâya itasına da itina edilmektedir. Osman Taip Efendi müzakerelerin bir ân evvel bitirilmesi arzusunu izhar etti. Bu isticâl, mahremiyetine dikkat ettiğimiz malûm meselelerin ketûmiyet ve bekâretini de temin ettiğinden tarafımızdan da benim senmiş vaziyettedir.

Osmanlılar Anapa meselesine hiç temas etmediler. Bu alâkasızlığın gafletten mütevellid olabileceğine ihtimal vermiyorum. Eğer böyle ise hayret etmemek elden gelmez."

ASIL HAYRET EDİLECEK MEVZU !

Prens Orlof, hayret edilecek asıl mevzuu o ânda bilebilseydi...

Osmanlı murahhas heyeti içinde olan Ayasofya şeyhi Yasini Mustafa Efendi zade diğer Osman Efendi, kendisinin geçeceği yere, bir b ü y ü gömdürmüştü : Üzerlerinden geçerlerse ümidsizliğe kapılarak görüşmeleri bırakıp gideceklerine inanılıyordu. Aslının foto-kopisi arşivimizde olan bu "büyü" yü, Osman Efendi Yerköy'de devam edilen barış müzakerelerinin yapıldığı binanın avlusuna gömdürdü ve emrin ifâ edildiğini rikâb-ı hümâyuna bildirdi !

"— Orlof, muhtac-ı tedbir olmayıp imparatoriçesi aşkıyla bîkarar ve ol sebeble âzim-i dâr-ül-mülk-ü felâketkarar olarak firâr eylemekle..."

Evet.., Orlof çariçesine gitmişti amma, Osman Efendinin tahmin ettiği gibi sadece Katerina'nın aşkı için değil: Osmanlı sefirler heyetinin içinde bulunduğu perişanlığı anlatmak için...

Çünkü olubbitenleri normal mantıkla izaha elbette imkân yoktu. Nitekim, bir kaç kale ve çevresinin Osmanlı hâkimiyetine terkine karşılık, Ruslar öylesine geleceği kucaklıyan imkânlar elde ettiler ki, bu onları, 1827 de Edirne'ye, Selimiyyenin harîmine kadar soktu...

1 TEMMUZ 1926

KABOTAJ imtiyazlarının Yürürlükten Kaldırılması

Yazan : Feridun KANDEMİR

Donanmamızı, Ondokuzuncu Yüzyılda İngiltere'den sonra Akdenizde en kuvvetli donanma haline getiren ve deniz ticaretimizi de yabancıların elinden kurtaran Sultan Abdülaziz Han.

(Bu donanmanın daha sonraki hali, yürekler acısıdır)

Topraklarının Adriatik kıyılarından Basra Körfezine kadar uzandığı günlerde, Osmanlı Devletinin bu topraklar üzerindeki hâkimiyeti, bilhassa Sultan İkinci Abdülhamid devrinde öylesine lâfdan ibaret kalmıştı ki, her hangi bir yerine lûzum gördüğü demiryolunu yapabilmek için bile, İngiltere, Fransa veya Rusya gibi büyük devletlerden izin almak mecburiyetinde bulunuyor, alamadığı takdirde yapamıyor ve her devletin haiz olduğu **"kendi limanları arasında yalnız kendi gemilerini işletmek"** sarih hakkının dahi, başkaları tarafından âdeta zorla kullanılışına seyirci kalmaktan başka bir şey yapamıyordu. Her devlet için âdeta kıskanılarak benimsenmiş olan, kendi limanları arasındaki ulaştırma işlerini sadece kendi bayrağını taşıyan gemilerile yapmak hakkı, bizim için bahis konusu değildi. İngiliz, Fransız, İtalyan hatta Yunan gemileri yabancı limanlarına gider, fakat oralardan aldıkları yolcularla malları aynı memleketin başka bir limanına götüremez. Bu hak tamamen o memleketin kendi bayrağını taşıyan gemilere mahsus bir hakdır. İşte bu hak, ilk şevketli devrimizde, gerçekten de **"Devlet-i Âliye-i Osmaniye"**, yani tam manasile Büyük Devlet vasıflarını haiz ve kuvvetli olduğumuz zamanlarda yavaş yavaş ve tuhaf bir güler yüzlülükle, yalvarıla yalvarıla bizden, ihsan edilmiş gibi alınmağa başlanmış ve gitgide zayıf ladığımız günlerde, bir "hakkı müktesep" bilinerek zorla kullanılmakda devam edilmişti.

Bunun, hattâ büyük zaferle Yunan sürülerini kahrede ede denize dökdüğümüz 1922 yılı eylülünde bile, nasıl kullanılmakta olduğunu açıkça belirten ve sikalar mahiyetindeki şu ilânları, o zamanki gazetelerden alıyorum :

"Elektrikle mücehhez, birinci sınıf kamaraları havi Sırp bandıralı Kosva vapuru eylülün dokuzuncu cumartesi günü, Sirkeci rıhtımından hareketle İnebolu, Samsun, Giresun, Ünye, Trabzon iskelerine uğrayarak, Rize'ye gidecekdir. Dönüşte Of, Ordu ve Fatsa iskelelerini tutacakdır."

"İran bandıralı on beş mil sür'atli Şiraz vapuru eylülün yirminci pazar günü

kat'î surette Sirkeci rıhtımından hareketle Akçaşehir, Ereğli, Zonguldak, Bartın, Amasra ve Cide'ye azimet ve avdet edecektir."

"Fransız bandıralı, sür'atli ve muntazam kamaralı Vesta vapuru Eylülün 24 üncü günü Sirkeci rıhtımından hareketle Antalya ve Mersin'e gidecek, dönüşde Karadeniz ve Anadolu limanları için ticaret malları kabul edecektir."

Ve işte hep böyle, yabancı bandıralı gemiler limanlarımız arasında mekik dokuyarak, yolcu ve mal taşıyıp durur ve bu arada kaçakçılığın her türlüsünü pervasızca yaparlarken, biz, yıllanmış köhne bir kaç gemimizle bunların ancak peşinde bir gölge gibi sönük ve ölgün uyuklar, "hak" dan bile bahsedemezdik.

Yalnız deniz ticaretimiz için değil, bütün Türklük hayatı için de meş'um olan bu yıllarda, kapitülâsyonların esiri olan hükûmetler, yurdun bütün servet kaynaklarını yabancılara peşkeş çekip durur gibi idiler.

Nihayet, yurdu bir sömürge haline getiren bu durum karşısında 10 (23) temmuz 1908 inkilâbını yapanlar, Türk deniz ticaretini temsil eden "İdare-i Mahsusa" nın elinde hepsi de aşağı yukarı enkaz halinde, topu topu on altı vapur kalabilmiş olduğunu görmüşlerdi. Diğer taraftan, yine, kapitülâsyonlara dayanan yabancılar, bütün liman işlerimizle, kılavuz, tahlisiye (kurtarma) ve fenerler gibi müesseseleri de ellerinde bulundurmakta idiler. Herhangi bir limanımıza gelen yabancı, hattâ Türk gemisinin aldığı kılavuz da, bir kaza vukuunda gemiyi kurtaran da hep yaban cı olduğu gibi, yanaşdığı rıhtımda, Türk kıyılarındaki bütün deniz fenerleri de yabancıların elinde idi.

"SEYR-İ SEFAİN" İDARESİNİN KADERİ

Bu yabancıların, memleketin belli başlı gelir kaynaklarını doymak bilmez bir sülük gibi emme hırsile saldırganlıklarını nerelere kadar götürdüklerini belirtmek için, elimizdeki yegâne Deniz Ticaret Müessesesi olan - şimdiki Denizcilik Bankasının babası - o zamanki **"Seyr-i Sefain"** idaresine bile nasıl musallat olduklarını anlatmak isterim.

Seyr-i Sefain İdaresi, 1844 tarihinde İstanbul Bahriye Tersanesinde inşa edilip, İzmit, Gemlik ve Tekirdağ iskelelerine tahsis olunan iki vapurla, ilk önce bir ticarî müessese olarak ve **"Fevâid-i Osmaniye"** ismile kurulup, Damad İbrahim Paşanın nezaret ve Mustafa Fazıl Paşa ile Boğos Beyin idareleri altına verilmişdi.

İşte bu idarenin gittikçe gelişerek, ilerlemekde olduğunu gören yabancılar dan Bonal ismindeki bir Fransız, nasılsa Saraya sokularak, **"Fevaid-i Osmaniye"** nin daha da mükemmel bir hale getirilmesi için, idaresinin bu işlerde yeteri kadar bilgili ve tecrübe sahibi adamlara verilmesi lûzumundan bahsede ede nihayet, bütün işleri ve muhabereleri Fransızca yapılmak ve memurları yabancı olmak üzere idarenin kendişine devri hakkında Padişahın iradesini koparmağa muvaffak olmuştur.

Bu başarı, bu memlekette ticaret sahasında hiç bir işin Türkler tarafından yapılamıyacağı ve mutlaka yabancılara bırakılması gerekdiği kanaatinin, bizzat Padişaha kadar sirayet etmiş olduğunu gösterdiği gibi, yabancıların da bu kanaatten faydalanarak memleket evlâtlarına hiç bir iş bırakmamak için her fırsattan istifade ile nerelere kadar sokulup çabaladıklarını belirten pek güzel bir misal sayılamaz mı ?

SULTAN AZİZ'İN GAYRETLERİ

Fakat bereket versin ki, yine o günlerde padişahın gafletine rağmen, memleket menfaatlerinin neyi icap ettirdiğini takdir etmek kabiliyetinde olan bir devlet ricali, biricik Deniz Ticaret Müessesemiz olan **İdare-i Mahsusa'yı** da Mösyö Bonal'ın elinden kurtarmakda gecikmiyorlar ve Sultan Aziz tahtına çıkınca adını da değişdirip **"İdare-i Aziziye"** ismi altında yepyeni bir çalıştırma hızıyla geliştirdikçe geliştirerek yirmi kadar vapurla Karadeniz ve Akdeniz'e uzunca ve muntazam seferler yapabilecek hale getiriyorlar. Ve artık bundan sonra, bu idarenin her

hangi bir yabancının eline düşmemesi için de gereken tedbirleri alıyorlar.

O zamanı yaşamış bulunan Cevdet Paşa, "Tezakir" adlı eserinde der ki :

"Ulu kuvvet Osmanlı Devletinin en mühim meselesi olan Maliye işlerinin ıslahı meselesine Fuat Paşa gayret sarfile çalışmakta idi. Sultan Aziz Han ise hazinenin tahammül edebileceği mertebede harp mühimmatının ikmaline ehemmiyet vererek arka arkaya zırhlı gemiler inşasile devlet tersanesini İngiltere ve Fransa tersanelerine muadil bir dereceye ulaştırmak emeline düşmüştü. Bu sayede girişilen teşebbüsler, kısa zamanda iyi neticeler vermeğe başlamış ve gemilerin durmaksızın dışardan siparişler yerine, İstanbul tersanesinin yeni tezgâhlarla takviyesi ele alınmış, böylece Aynalıkavak tezgâhı genişletilmiş, yeni ve mükemmel bir havuz yaptırılmış ve tersanede zırhlılar inşasına başlanmıştı."

Donanmanın kuvvetlendirilmesi uğrunda girişilen çalışmalar neticesinde Abdülâziz saltanatının son yıllarında Türk denizciliğinin mevcudu, on biri İngilterede, üçü İstanbul'da, beşi Fransada, biri Tiryestede yapılmış yirmi zırhlı; ikisi İstanbulda, biri İzmit ve öteki Sinop'da yapılmış dört Kalyon; ikisi İstanbul'da, ikisi İzmit'de ve biri İskenderiye'de yapılmış beş iskor firkateyn; dördü İngilterede, üçü memleketimizde yapılmış yedi iskor korvet; dördü memleketimizde, ikisi İngilterede yapılmış altı iskor navi; yirmi üçü mem leketimizde, diğerleri çeşitli yabancı tezgâhlarda inşa edilmiş 43 nakliye vapurunu bulmuştu. Bunun dışında da İdare-i Aziziye'nin, yine büyük kısmı kendi tezgâhlarımızda yapılmış bir çok irili ufaklı gemileri vardı.

ABDÜLHAMİD'İN VEHMİ DONANMAYI BİTİRMİŞTİ...

Fakat Abdülaziz'den sonra, hele Sultan Hamid devrinde, denizciliğimizin ne hale geldiğini, 1936 sonlarında Heybeli Deniz Harp Okulunun 160 ıncı yıldönümü münasebetile kendisini ziyaret etmiş olduğum, en yaşlı (1876 mezunu) ve Patrona Mustafa Paşanın oğlu, rahmetli deniz albayı emeklisi Tevfik Gökmen'den bakınız neler dinlemişdim :

"— İlk önce Galatasaray Sultanisinde üç sene okuduktan sonra, yedi sene de Heybeli Bahriye Mektebinde okuyup diplomamı alınca "Hüdavendigâr" Okul gemisile bütün Akdeniz limanlarını ziyaretle iki yıl süren bir tatbikat seferini müteakip mülâzım-ı evvel (Üsteğmen) rütbesile donanmaya iltihak ettim. O zamanlar, denizlerde İngiltereden sonra bizdik. Fransa, Bizimle ancak atbaşı gidebiliyordu.

On üçü zırhlı olmak üzere, Korvetler, Fırkateynler, Kalyonlardan müteşekkil altmış beş parçalık heybetli bir donanmamız vardı. Fakat sonra, Sultan Hamid tahta çıkınca ilk işi, Kaptan-ı Derya, yani Bahriye Nazırını çağırıp :

"— Donanmayı bağlayacaksın, askeri de dağıtacaksın!" emrini vermek oldu. Rasim Paşa Hünkâra itiraz etmekten çekinmedi: "— Donanmayı bağlarsam Osmanlı Devleti biter. Ben bu işi yapamam." dedi ise de Hünkâr itirazı dinlemedi. Rasim Paşayı derhal azletti. Yerine, Bahriyemize yirmi beş sene musallat olan Bozcaadalı Hasan Paşayı getirdi. O da donanmayı bağladı, askeri dağıttı. Bahriye de bitti. Bu arada tezgâhlar söndü ve tabii deniz ticaretimiz de ölüme mahkûm oldu."

Sultan Hamid devrinde **"İdare-i Mahsusa"** adını alan Deniz Ticareti müessesemiz, gerçi artık yabancıların eline geç miyorsa da, bu sefer de idarenin gelişmek için satın almağa mecbur olduğu yeni vapurları, değerlerinin bir kaç misli fazlasına satmak yolunu buluyorlar. İki üç bin liralık köhne vapurları altı yedi bin liraya satmakla kalmayarak, çürük çarık oluşlarından dolayı da, mütemadiyen yine aynı köhnelikdeki yenilerini de satmak suretile bizim hesabımıza son derece zararlı, fakat kendi hesaplarına pek kârlı olan bu alış verişi sürdürüp gidiyorlardı.

Kapitülâsyonlara dayanan yabancıların bu bitmez tükenmez sömürücülüklerinin önüne geçmek imkânı yokdu. Buna rağmen, gemilerinin sayısını seksene kadar çıkartan "İdare-i Mahsusa", Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz hattâ vakit vakit Tiryeste, Portsait ve Basra'ya seferler bile yaptığı halde, yi-

ne sayıca ve evsafca çok üstün durumda olan yabancı gemilerile rekabet etmek şöyle dursun, kâr da edemiyor, hattâ masrafını dahi çıkaramıyordu. Ve bu da gayet tabiî idi. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Marmara'nın deniz ticareti bile, sancakları meçhul, yahut her gün hüviyet değiştiren bir takım romorkörlerle, küçük vapurların ellerinde idi. Fakat bu gemiler hem sayıca, hem de evsafca her bakımdan bizimkilerden daha elverişli ve bilhassa kapitülasyonlardan da istifade ile, ne isterler ve ne bulurlarsa, kimseden çekinmeden ve gerekdiğinde rekabet için navlunda kıyasıya indirmeler de yaparak, gidip gelerek; Türklüğün masum ve ihmal edilmiş bağrını her gün çiğniye çiğniye servet sahibi olurlar ve bizim biricik Deniz Ticaret Müessesemiz olan "İdare-i Mahsusa" da öz vatanda bir üvey evlâd durumunda, elindeki biribirinden köhne, çürük çarık gemileri yenilemek kudretinden bile mahrum, pinekler dururdu.

"İdare-i Mahsusa" daha sonra **"Seyr-i Sefâin"** olarak Meşrûtiyetin ilk günlerinde Nafıa Nezaretine, sonraları - Rauf Beyin himmet ve gayretile - Bahriye Nezaretine bağlanmış olmasına rağmen, devam eden kapitülâsyonların tazyiki altında ezildikçe ezilerek, perişan olan bütün memleket ve Deniz Ticaretimiz gibi ancak Lozan'da güçlükle kabul ettirilen **"yabancı gemilerinin Türkiyedeki Kabotaj imtiyazlarının kaldırılması"** kararının, tatbikine başlandığı 1 temmuz 1926 günü, en geniş nefesi alarak, yepyeni gelişme ufuklarına doğru ilerlemeğe başlamıştır.

390 YIL SONRA KURTULABİLMİŞTİK

Bundan sonra artık hiç bir ecnebi vapuru, her hangi bir limanımızdan diğer limanımız için yolcu ve ticaret eşyası alamıyacak, bir limanımızdan aldığını diğer bir limanımıza çıkaramıyacak, yolcu ve yük alıp götürmek, artık sadece bizim sancağımızın hakkı olacaktı. Ve bu hak, memleketin tabiî gelişmesine, müstaid olduğu refah ve servete ulaşmak için en geniş imkânları vermek niteliğinde idi.

Bunu takdir ettiği içindir ki, bütün denizcilerimizin duygularına tercüman olan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da, 1 temmuz 1926 günü, Ticaret Vekâletine çektiği şu telgrafla, bu günün Denizcilik Bayramı yapılması teklifinde bulunmuştu :

"Türk Milletinin yüzyıllardan beri taşıdığı iktisadî esaret zincirinin en ağır ve keskin halkalarından biri olan, yabancıların kıyılarımızda kapotaj imtiyazı, Büyük Gazi'mizin ve O'nun arkasında yekpâre yürüyen milletimizin necât darbesile, bugünden itibaren parçalanmış bulunuyor. Bütün denizcilerimiz ve hattâ milletimiz önünde hayırlı bir tarih başlangıcı ve feyizli refah ve yükselme ufku açan bu Türk Denizcilik Bayramı'nı tebrik ve bu mesut günün, bundan sonra bütün denizcilerimiz için özel günlerden sayılarak toplu ve münasip bir tarzda kutlamağa liyakat kesbetmiş olduğu mütalâasında bulunduğumuzun arzile, çok derin şükran hislerimizin takdimini Odamız en kudsî bir vatanseverlik vazifesi sayar efendim".

Tarih - 373

Ondokuzuncu Yüzyılda Rodos'un umumî görünüşü.

Akdenizi "Türk Gölü„ yapan temel olaylar

RODOS'UN FETHİ

Yazan : Ziya HANHAN

Kanunî Sultan Süleyman, Vezir-i Âzamı Pirî Mehmet Paşanın "Nevruz" teb riklerini kabul ettikten sonra, 1522 yılı için düşündüğü deniz seferinin hazırlık emrini verdi :

"— Baka Lala! Derya Kaptanına emrimizi bildir, bu yaz Rodos'u kendisinden isteriz. Tedarikini bir hoşça görsün."

Pirî Paşa, Kanuniye baba yadigârı bir vezirdi. Yavuz'un Büyük Veziri olarak nice hizmetler eylemiş, haylı yüzaklıkları göstermişti. Genç Hükümdarın emrini :

"— Başım, gözüm üstüne Padişahım." cevabıyla karşıladı ve hemen Derya Kaptanı Palak Mustafa Paşaya haber saldı. "Nevruz", yâni bahar mevsiminin başlangıcı (20/21 Mart) esasen deniz harekâtının başlama tarihi olarak kabul edilirdi. Aldığı emri Derya Kaptanına iletti :

"— Paşa oğlum, dedi. **Saadetlû Padişah Rodos'u isterler. Bu yaz icabına baksan gerek. Hemen hazırlık üzre ol!"**

Palak Mustafa Paşa, aldığı emir üzerine elindeki tekneleri yeniden kalafatlayıp yağlamağa, erzak ve cephanesini ikmal etmeğe başladı.

Rodos Adası, Akdenizin doğu - kuzeyinde, Anadolunun batı - güneyinde, yaklaşık olarak 1500 kilometre kare ge-

nişliğinde orta boy bir adadır. Büyük Selçuklu İmparatorluğunun dağılışı sırasında, 1310'da burasını Ortaçağ'ın Haçlı döküntüleri ele geçirmiş, adada Saint Jean (Sen Jan) adıyla bir dinî ve askerî devlet kurmuşlardı. Yedi ayrı millete mensup, sekiz ayrı dil konuşan Sen Jan (Hz. Yahya) Şövalyeleri, güya Kudüs'e giden Hac yolunu koruyacaklar, Hıristiyan Katoliklerin rahatça geçişlerini sağlayacaklardı. Gerçekte ise, bunlar soygun ve talan peşinde koşan bir takım haydutlardı. Şövalyelerin iki büyük geliri vardı :

1 — Yakaladıkları Türk, Arap (Müslüman) kişileri esir pazarına çekip satmak,

2 — Türkiye - Mısır arasında sefer yapan tüccar gemilerini ele geçirip içindeki malıyla birlikte tayfasını, yolcusunu alıp götürmek.

Bu soygunlardan o derece zengin olmuşlardı ki, en beceriksiz Şövalyenin bile Avrupa topraklarında birer malikânesi, birer çiftliği vardı. Kısacası Rodos, gelenin geçenin ayağına takılan bir çalı dikeniydi. Osmanlılar bu ada için, **"Eşek arılarının yuvası"** derdi.

Anadolunun batı - güneyindeki bu eşek arılarının yuvasını dağıtmak gerekiyordu. Fatih, saltanatının sonlarına doğru (1480) Rodos üzerine Serdar Mesih Ahmet Paşa kumandasında bir ordu yollamış, fakat deniz savaşlarında fazla bilgisi olmayan Mesih Paşa, adayı zapta muvaffak olamadığı gibi 20.000 civarında zayiat vererek geri dönmüştü.

Fatih tarafından bu hizmet daha önce Derya Kaptanı Gedik Ahmet Paşaya teklif edilmişti. Rodos Kalesinin alınması için ağır muhasara toplarına ihtiyaç olduğunu bildiren Gedik Ahmet Paşa, celâl sahibi Padişahın hışmına uğramış, kellesini zor kurtarabilmişti. Sonradan bu görev Mesih Ahmet Paşaya verildi ve Rodos seferi acı bir başarısızlıkla sona erdi.

RODOSTA ÇEVRİLEN DOLAPLAR

Ne zaman Osmanlılar aleyhine bir hareket olsa, o davranışın içine Sen Jan haydutlarının mutlaka yardımı olmuştur. Bunun siyasî örneği Cem Sultan hadisesinde geçer : Karaman Beyi Kasım Beyle "Taşeli" bölgesinde İkinci Bayezit'e karşı çarpışan talihsiz Şehzade, 18 Ağustos 1482 de Rodos'a sığındığı zaman, Sen Janlılar O'nu hem siyasî bir kukla, hem de ticarî bir meta haline getirdiler. Cem Sultan dolayısiyle Osmanlıların istilâ hareketinden korundukları gibi, bir misafir olarak kabullendikleri Osmanlı Prensini Fransaya ve Papalığa satmağa kalkıştılar. Parayı Tanrı kadar seven, altuna Tanrıya taparcasına tapan bu haydutlar için yapılmayacak şey yoktu.

Siyasî ve ticarî mahiyet taşıyan bu davranıştan başka bir de askerî ihanetleri olmuştu. Hadiseyi kısaca nakletmek isteriz :

Yavuz Sultan Selim, Merc-i Dabık Savaşında Mısır Sultanı Kansu Gavri'yi mağlûp edince, esirleri arasında Canbürdî Gazalî adında bir kumandan bulunmaktaydı. Canbürdî, Mısır Ordusunun sayılı kumandanlarındandı. Cesurdu, bilgiliydi, zekiydi. Ne çare ki, ahlâk düşkünü bir kişiydi. Yavuz, Canbürdî Gazaliyi affetti, serbest bıraktı. Hatta sade affetmekle de yetinmedi, kendisini Şam'a vali tayin etti. Sonradan bu adam, Rodosluların yardım ve teşvikiyle isyan etti.

Yavuz'un beklenmedik bir zamanda vefatı üzerine yerine Kanunî geçmişti. Yeni padişahın babasını aratmayacak kadar teşkilâtçı ve cesur olduğu henüz bilinmiyordu. Rodos Şövalyeleri, Mısır'ın Türkler tarafından zaptedilişinden beri sonsuz bir huzursuzluk içindeydiler. Günün birinde sıranın kendilerine geleceğini pek iyi bilmekteydiler. Yavuz'un ölümüyle yeni bir umuda kapıldılar. Şam Valisi Canbürdî Beyi ayaklandırdılar, asî valiye top, silâh, cephane ve para yardımı yaptılar. Ne çare ki, iş umdukları gibi çıkmadı. Canbürdî kısa zamanda tasfiye edildi. Bu suretle Kutsal(!) Rodos Cumhuriyeti, mukadder akibetine doğru bir adım daha yaklaşmış oldu. Bu olaylar 1520-1521 yılları arasında olup bitmişti.

Tâ 1480 den başlayarak, Cem Sultanın ilticası, Canbürdî'nin isyanı hadiseleriyle gelişen olaylar, Rodosluların

zimmetine bir hayli borç yüklemişti. Bütün bu hesapların tasfiyesi gerekiyordu. İşte 1522 baharında İstanbulda hazırlanan büyük donanma, bu hesabı görmeğe gidecekti.

Rodos üzerine gidecek olan donanma, o güne kadar görülmemiş derecede güçlüydü. Çeşitli tarihler bu konuda ayrı ayrı rakkamlar vermektedir. Ortalama bir hesapla İstanbulda hazırlanan donanma, irili ufaklı, 250 savaş gemisiyle 300 taşıt gemisinden kuruluydu. Donanmayı Derya Kaptanı Palak Mustafa Paşa yönetecek, fakat kara savaşını, daha doğrusu muhasarayı İkinci Vezir Mustafa Paşa tertipliyecekti. Açıkçası, Rodos kıyılarına asker döküncye kadar kumanda Derya Kaptanının, karaya çıkıldıktan sonra ise Serdar'ın olacaktı.

Donanma, Haziran başlarında İstanbuldan hareket etti. Bütün halk, Sarayburnundan Yedikuleye kadar sûrları doldurmuş, büyük geçişi seyrediyordu. Bizzat Kanunî Sultan Süleyman dahi Topkapı Sarayından yalı boyuna inmiş, martı sürüsü gibi geçen armadasını gurura seyretmişti.

Müsait bir hava ile geçen sefer yirmi gün sürdü. Bu müddet içinde önce Gelibolu'ya, sonra Midilliye, daha sonra Foçaya uğrayarak su tazelediler. Zira, gemilerde forsa, tayfa, topçu ve deniz savaşçılarından ayrı olarak 50.000 civarında kara askeri vardı. Ege ve Akdeniz kıyıları sıcak olduğu için fazla su sarfediliyordu. Üç yerde mola verdikleri halde 20 günde Rodos'a inmeleri, yolculuğun bir hayli hızlı geçtiğini göstermektedir. Donanmanın adadaki (Villa Nova) Yeni Konak Limanına demirlediği gün 25 Haziran olmalıdır.

Sen Janlılar, Osmanlı donanmasına karşı hiç bir tecavüz hareketinde bulunmadılar. Bir "savunma savaşı" verecekleri belli oluyordu. Gemilerini kale altına çekerek uzun menzilli toplarının himayesi altına aldılar. Sekiz ayrı burcu olan kalelerine öylesine güveniyorlardı ki, muhasara ile katiyen düşmez sanıyorlardı. Türk Donanmasının gelmekte olduğunu daha önceden haber aldıkları için, adadaki bütün erzak ve hayvanları içkaleye almışlar, ayrıca 18 ile 50 yaş arasındaki erkekleri toplayıp götürmüşlerdi. Kalenin bol miktarda suyu olduğu için en zorlu kuşatmalara dahi yıllarca dayanabilecekti. Daha doğrusu öyle sanıyorlardı.

Sen Jan Şövalyelerinin Rodos'ta bir müdafaa harbi

MUHASARADAN ÖNCE

Muhasara bahsine girmeden önce, Rodos dolaylarında olup biten küçük hareketleri anlatmak yerinde olur :

Rodos Adasında sekiz ayrı milletin, sekiz ayrı burcu vardı. Bunlar, içinde konuşulan dillere göre adlandırılırdı. Meselâ : Fransız Burcu, İtalyan Burcu, İngiliz Burcu v.s. gibi. Ayrıca merkezini Rodos'un teşkil ettiği Kutsal (!) Cum huriyetin sekiz de küçük sömürgesi vardı. Bu sömürgeler, gene ayrı dil konuşan milletlere taksim edilmiş küçük adalardı. Donanma, Yeni Konak Limanına demirledikten sonra önce bu küçük adaları ziyaret etti ve hepsini teker teker düşürdü. Son olarak ortada çıbanın başı, yani Rodos kalıyordu.

Kaptan-ı Derya Palak Mustafa Paşanın baştardasında (Amiral Gemisi) bir harp meclisi kuruldu. Karaya çıkış nokta sı olarak Vudo (Öküz) burnunu münasip gördüler (1). Donanmanın öncülüğünü ünlü amirallerden Kurtoğlu Muslihittin Reis yapacaktı. Muslihittin Reis, beraberine aldığı İnce Donanma ile Vudo

(1) **Deniz harp san'atının çok geliştiği bugün bile çıkarmalar için "Burun" seçilmektedir.**

Burnuna doğru yollandı. Kurtoğlu, gerçekten bir deniz kurtu idi. Çıkarmanın yapılacağı yere gitmesi için Rodos Kalesinin tam önünden geçmesi gerekiyordu. Kalede uzun menzilli topların bulunduğu biliniyordu. Bu topların ateşinden kurtulmak için çok çok açılmak, sonra ada üzerine dümen kırmak gerekliydi. Ne var ki, ünlü kaptan başka bir yol izledi. Kalenin tâ dibinden hemen hemen kıyıya sürünürcesine geçirdi filoyu. Bu suretle, ölü açı (zaviye-i meytiye) ye girmiş oluyordu. Gerçi üzerinden bir çok gülle geçti, fakat atılan toplar uzun düşüyordu. Kurtoğlu'nun bu geçişi, deniz harp tarihinde parlak bir geçit resmi şeklinde yapıldı. Şövalyeler, Türk Donanmasında bu derece usta denizciler bulunduğunu dahi o güne dek bilmiyordu. Sen Janlıların hiç bilmediği birşey daha vardı :

Onlar, Rodos Kalesinin sarplığını düşünerek, hücumla zabtedilemiyeceğine inanıyorlardı. Oysa, Türklerin elinde 70 kadar büyük çaplı muhasara topları vardı. Bunlar, topçuluk san'atının son tekâmülüne göre hazırlanmış "Şahi" denilen toplardı. Her **"gittiği yerden ses getiren"** heybetli, ağır uzun menzilli toplar İstanbul muhasarasında kullanılan toplar gibi mermer yuvarlak değil, tunç gülleler atıyordu. Donanmadaki gemi sayısının çokluğu bu yüzdendi. Her top için ayrı bir gemi ayrılmıştı. Yolda bir kazaya uğrarsa ancak bir top kaybedilmiş olacaktı.

Çıkarma iki noktadan ve bir anda yapıldı: Öküz Burnundan ve Yeni Konak Limanından. Temmuz sonlarına doğru, yani Rodos Limanına girdiklerinden bir ay sonra Kalenin muhasarası tamamlanmıştı.

KANUNÎ RODOS'TA

Kuşatmanın tamamlandığı günlerde bir büyük müjde geldi: **"Din ve Dünya Padişahı, saadetle Marmaris'i teşrif buyurdular"**. Haber, orduda bir bayram havası estirdi. Padişah Anadolu topraklarının Rodosa en yakın çıkıntısı olan Bozburun'a gelmiş, adaya geçmek için vasıta beklemekteydi.

Donanmanın, en yeni, en rahat gemisi, Kara Mahmut Kaptanın idare ettiği "Yeşil Pereşteh" çektirisiydi. İkinci Vezir Mustafa Paşa ve Derya Kaptanı Palak Paşa, Mahmut Kaptanın "Yeşil Fereşteh" ine atlayarak Anadolu yakasına geçtiler ve padişahı düa ve sena ile karşıladılar. Bir miktar cenk ahvalinden görüştükten sonra Muhteşem Hükümdarı gemiye alıp Rodos'a getirdiler. (Not: Ünlü gezginimiz Evliya Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman'ın binmiş olduğu bu gemiyi, yaklaşık olarak 150 yıl sonra Rodos'ta gördüğünü anlatır. Adalılar bu gemiye **"Hızır Melek"** derler ve kudsiyet atfederlermiş.)

Padişahın otağı, kalenin İngiliz Burcu karşısına kuruldu ve asıl savaş o günden sonra başladı. (Hicri 4 Ramazan 928) Otağ-ı Hümayûn'un kurulduğu bu tepeye, yakın zamana kadar "Sultan Tepesi" denilirdi. Taarruzun başlayacağı gece ordu içinde tellâllar dolaştırılmış, **"Gaziler yarın yürüyüş günüdür, abdest alıp helâllaşın;"** diye askerler durumdan haberdar edilmişti. Ertesi sabah, ağır bir bombardımandan sonra yürüyüş başladı. Gerçi gündüz kale duvarlarının bir kısmı yıkılıyor, fakat geceleri bu gedikler hızla onarılıyordu. Yukarıda da arzedildiği gibi, muhasara öncesi adanın bütün erkeklerini kaleye dolduran Sen Janlılar, bunlardan faydalanıyor, kırbaç zoruyla harap olan duvarları tamir ettiriyorlardı. Gündüz bombardımanlarının yanı sıra gece vakti kale dibine lâğım sürülüyor, gün ışırken bunlar ateşlenerek yeni gedikler açılıyordu.

Bu arada Mısır Valisi Hayri Bey'in bir jesti görüldü. Vali, oğlu Kayt Beyin emrine 25 çektiri vererek Rodos'a göndermişti. Gelen kuvvetin maddi bir değeri yoktu. Çünkü Osmanlı Ordu sunda yeterince asker ve gemi vardı. Ne var ki, Mısır Valisi bu kuvvetlere bir de mukaddes emanet ilâve etmişti. Bu mukaddes emanet, Peygamberimizin gazalarda kullandığı Sancağ-ı Şerif idi. Her nasılsa Yavuz tarafından götürülmemiş, Mısırda bırakılmıştı.

Kanunî, Otağının önünde dalgalanan kendi bayrağını geriye çekti ve tuğların ortasına Sancağ-ı Şerifi dikti. Asker durumdan aşırı derecede duy-

gulanmıştı. Pervaneler gibi göz göre göre ateşin, ölümün üstüne atılıyor, arslanca savaşıyordu.

Hicret yılının Safer Ayının onbeşinden sonra (Aralık 1522) Sen Janlılar "Vire" teklifinde bulundu. Gran Metrin adamları, canlarına ve mallarına ilişilmediği takdirde, adayı teslim edeceklerini bildiriyorlardı. Kanunî, boş yere kan dökülmesine taraftar değildi. Hatta Rodos'a geldiği gün, Gran Metre haber salmış, teslim olmasını teklif etmişti.

Teslim teklifi kabul edildi. Yalnız bir nokta üzerinde Osmanlıların itirazı oldu. Sen Janlı'lar, adadan ayrılırken korsan gemilerine Rodos Cumhuriyeti bayrağını çekmek istiyordu. Gerçekte ise, bu cumhuriyet tarihe karışmıştı. Ülkesiz kişilerin elbette bayrağı olamazdı. Bu konuda şiddetle ısrar edildi. Sen Jan haydutları karşı tekliflerimize ister istemez razı oldular ve mütareke imzalandı.

26 Aralık 1522' de Rodos Limanını terkeden gemiler, bayrak yerine direklerine siyah birer bez parçası toka etmişti. Bilindiği gibi, ülkesiz ve kanun dışı korsanların bayrağı siyah bir bez parçasıdır.

1310 danberi Rodos kayalıklarında yuva kuran ve gelip geçeni sokan **"Eşek Arıları"** bu suretle dağılıp gitti.

Korsanlar, bundan sonraki mel'anetlerine Malta Adasında devam edeceklerdir.

Yavrularınızın istikbalini düşünmek sizin vazifenizdir.

Yavrunuzun okul hayatı ile birlikte masrafları da artacaktır.

Artan bu masrafları karşılamaktaki zorluğu şimdiden hesaplıyarak tasarruflarınızı size faydalar temin edecek bir bankada toplamalısınız

ZENGİN İKRAMİYELERİ İLE

TÜRKİYE HALK BANKASI

YURDUN HER KÖŞESİNDE EMRİNİZDEDİR.

Tarih - 374

(Basın : 13173 - A - 20610)

Ahire'de Dürzî Emiri Hasan el - Atraş'ın konağı önünde bir Dürzî topluluğu.

Tanzimattan 1. Dünya Harbine kadar başımıza dert olan

DÜRZÎ MESELESİ

Yazan : NAZMİ SEVGEN

Dürzîler, Tanrılık iddiasında bulunan Fatimî halifelerinden al - Hâkim bi-amr Allah al-Mansur'un veziri Hamza b. Ali'nin kurduğu bir mezhebin sâlikleridir. Lübnan ve Anti-Lübnan dağlık kesimleriyle Suriye'nin Havran bölgesinde yayılmışlardır. Dürzîlik, İslâmiyetten en çok ayrılmış bir mezheptir. Dürzîlerin en büyük düşmanı, Lübnan'ın Katolik Arapları olan Marûnî'lerdir. Ondokuzuncu Yüzyılın orta ve sonlarında iki zümrenin çarpışmaları pek kanlı olmuş, Osmanlı devletinin müdahalesiyle bastırılmıştır.

Dürzîler, Osmanlı devletini de bir hayli uğraştırmışlardır. Başbakanlık Arşivinde Dürzî olayları hakkında çok ve kıymetli belgeler vardır. Gözlerimizi 1845'e, yani bundan 123 yıl evvele çevirirsek böyle birkaç Dürzî isyanı ile karşılaşırız. Cebel-i Lübnan, ötedenberi türlü türlü dinlere, mezheplere, ırklara mensup insanların ortak yeri olan huzursuz ve dağlık bir bölgedir. Ahalisi iki kısma ayrılır: Sünnî'leri pek az olmakla beraber Müslümanlıktan türemiş Dürzî, Nuseyrî, İsmaili gibi mezhepler İslâm camiasına nisbet edildikleri halde Marunî, Rum - Melkit ve Rum-Katolik cemaatları Hıristiyandırlar. Bunların içinde Müslüman sayılanların en mühimleri Dürzîler, Hıristiyanların en mühimleri de Marûnî'lerdir. Bütün bu insan yığınları, Haçlı seferlerinden ve hatta daha evvelki zamanlardanberi bir çeşit derebeylik sistemine alışmışlardır. Osmanlı idaresinde bu sisteme uygun gelen timar teşkilâtında sahipsiz kalan topraklar **"Mukataa"** adını alır ve bunlar **"Mukataacı"** denilen

bir takım mültezimlere ihale edilirdi. Lübnan mukataacıları hep yerli ailelerden olduğu için, bunlar yüzyıllar boyu halkı esir gibi idareye, halk da esarete alışmışlardı.

İşte bundan dolayı Tanzimatın "Muhassil" adındaki devlet tahsildarlarını Lübnanlılar kabul etmedikleri için 1841'de mukataacılık oraya mahsus olarak ipka edilmiştir. Mukataacı, tahsilâtın sekizde birini âidât olarak aldıktan sonra artanını Lübnan Hakimine teslim etmekle mükellef idi.

NİÇİN İSYAN ETMİŞLERDİ ?

Onyedinci Yüzyılın başlarından itibaren Lübnan emâretinde iki aile teselsül etmiştir: Bunların birincisi Ma'anoğulları'dır. Bu ailenin tarihimizde adı daima kötü olarak geçmiştir. Şimdi 1585'e doğru geri giderek olayları sırasiyle takip ve tetkik edelim :

I — 23 Eylül 1585'de Sultan Murad III zamanında Mısır'ın islâhına memur edilen vezir Makbul İbrahim Paşa, islâhattan ziyade muazzam bir servet toplamaya çalışmıştır. İbrahim Paşa iki buçuk yıl Mısır'da kaldıktan sonra yavuklusu Ayşe Sultanla evlenmek üzere İstanbul'a gelirken her halde kayınpederi olan padişahı herkesden fazla memnun etmek için parlak ve zengin hediyelerle gelmiştir. Hediye temini hususunda İbrahim Paşa, yalnız Mısır'dan değil Suriye'den de istifade etmiştir.

İstanbul'a gelirken Trablusşam'a kadar kara yolunu takip eden paşa, Mısır'dan sonra Suriye islâhatı ile de meşgul olmuş, rivayete göre yirmi bin askerle büyük bir tenkil hareketine girişerek Sayda'dan Akkâ'ya kadar Suriye'nin sahil boyunca hâkim olan Dürzî Beyi Ma'anoğlu'nu hem sızdırmış, hem vurmuştur. O sırada Lübnan'la Suriye'de beş Dürzî beyliği vardı. Bunlardan üçü Osmanlı hâkimiyetine boyun eğdiği halde en mühimleri olan Ma'anoğlu'nun kafa tuttuğu, hatta İbrahim Paşa Suriye'ye geldiği zaman kendisini karargâhına davet ettiği halde itimat etmediği için gelmemiş olduğu rivayet edilir. Paşanın Dürzîlere gösterdiği şiddet bundandır. O sırada İstanbul'dan yirmibeş gemi ile gönderilen asker Sayda'da karaya çıkarılmış, tenkil hareketinde birçok ganimet alınmış, hatta bir rivayete göre o zamanın âdetince İstanbul'a 400 kelle gönderilmiştir. İbrahim Paşa, Lübnan emaretine Baalıbek emîri Ali b. Harfûş'u tayin ettikten sonra Kılıç Ali Paşanın Trablusgarp'a götürdüğü 25 kadırgalık filo ile İstanbul'a dönmüş ve getirdiği hediyeleri padişaha takdim etmiştir.

II — 1606'da Kilis taraflarında yerleşmiş büyük bir Türk veya Kürt ailesi vardır: Canbulat ailesi. Bu aile mezhep itibariyle Dürzî'dir. Bunların Eyyûbî'lerden olduğu rivayet edilir. Şimdi bu aile Lübnan'da ve bilhassa Sayda'dır. Dil bakımından tamamiyle Araplaşmışlardır. Aileye adını veren Canbulat ibn Kasım, sultan Murad II devrinde Kilis beyliğine tayin edilmiş, kendisinden sonra beylik ocaklık halinde oğlu Hüseyin Paşaya intikal etmiştir. Daha sonra Halep beylerbeyliğine tayin edilen Canbulatoğlu Hüseyin Paşa, nihayet Cağaloğlu'nun son doğu seferine katılmakta geciktiği bahanesiyle Van'da idam edildiği zaman maiyetindeki askerler Halep'e dönüp orada kendisine vekâlet eden yeğeni Ali Paşayı başlarına geçirip isyan etmişlerdir. Avusturya ve İran seferleri ve Anadolu'daki Celâli isyanları ile meşgul olan hükümet, Canbulatoğlu Ali Paşaya Halep beylerbeyliğini tevcih etmek suretiyle işi yatıştırmak istemişse de muvaffak olamamış, Ali Paşa Lübnan Dürzî şeyhi Ma'anoğlu Fahreddin ile birleşerek Osmanlı taraftarı olan Trablusşam hâkimi Yusuf ibn Sayrâ'yı Hama'da mağlûp edip Trablusşam'a kapanmak mecburiyetinde bıraktıktan sonra Şam taraflarını yağma ve tahrip etmiştir. Bu hal nüfuzunun Adana taraflarına kadar yayılmasını intac etmiş olduğu için, İstanbul'dan Halep beylerbeyliğine tayin edilip yola çıkarılan Tırnakçı Hasan Paşa kardeşi eski Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşayı, Adana civarına gelen Cemşid adındaki kumandanı vasıtasiyle bastırıp öldürtmüştür. Devletin, Suriye hâkimiyetini tehlikede gösteren bu kara haberler 19 Eylül 1606'da İstanbul'a

ulaşmıştır.

Kendi namına sikke kestiren Canbulatoğlu, büyük ve muntazam bir ordu teşkil ettiği gibi, kuzey Suriye ve Adana dolaylarında müstakil bir devlet sahibi haline gelmiş ve hattâ Avrupa ile münasebete girişmiştir.

İKİ ÂSİNİN AKIBETİ

III — 1607 yılı Haziranında Anadolu ile kuzey Suriye âdeta baştanbaşa bir isyan sahası halindedir. Anadolu'da Celâlî'ler, kuzey Suriye'de Dürzî şeyhi Ma'anoğlu Fahreddin ile birleşmiş olan Canbulatoğlu ayaklanmışlardır.

Sultan Ahmet I, meşhur Kuyucu Murad Paşaya vezir-i âzamlık tevcih ederek onu Anadolu serdarlığına tayin etmiş, paşa 15 Haziran 1607'de İstanbul'dan hareket etmiştir. Adana'dan Halep üzerine yürüyen ordu, 23 Aralık 1607 sabahı Urucova'da Canbulatoğlu Ali Paşa ile müttefiki olan Dürzî şeyhi Ma'anoğlu Fahreddin'in ortak kuvvetleriyle karşılaşmış, âsilerin sulh isteği reddedilmiştir. Bunun üzerine girişilen savaş büyük bir zaferle neticelenerek **"Gurûba dek ruus-u maktûa-i a'dadan defter ile mazbût-ül-adet yirmi altı bin kelle-i barîd pişgâh-ı behrâm-iktidara getürülüp otağ-ı zerrintak önünde püştevar yığılmıştır."**

Canbulatoğlu, Kilis üzerinden Halep'e kaçmış, orada tutunamayacağını anlayınca Anadolu'ya geçerek Eskişehir'e gitmiş, oradan ihtiyar amcası Haydar Beyle kethüdası Hüseyin Ağayı gönderip affını istihsal ettikten sonra İstanbul'a gelip Tımışvar beylerbeyliğine tayin olunmuşsa da, sonradan Kuyucu Murad Paşanın emriyle Belgrat'da idam edilmiştir.

IV — Yukarıda kaydedildiği gibi Canbulatoğlu Ali Paşa ile Urucova muharebesinde mağlûp edilen Lübnan Dürzî şeyhi Ma'anoğlu Fahreddin, o darbeyi yedikten sonra sinmişse de, vezir-i âzam Nazım Paşa kendisine şahsen düşman olduğu için padişaha âsi gösterip üzerine kuvvet sevkederek devletin başına yeni bir Dürzî gailesi açmış, Fahreddin 1814'de Fransa'ya kaçmış, isyan hareketi Murad IV devrine kadar devam etmiştir.

V — Yıllardanberi isyan halinde bulunan ve hattâ yukarıda kaydettiğimiz gibi bir aralık Avrupa'ya gidip oradan yardım teminine çalışan Dürzî şeyhi Ma'anoğlu Fahreddin, 13 Nisan 1635'de Şam beylerbeyi Küçük Ahmet Paşa tarafından mağlûp ve esir edilerek Mîr Mes'ud ve Mîr Hüseyin adındaki iki oğlu ile İstanbul'a gönderilmiş ve sultan Murad IV'ün yolda tebliğ edilen iradesi üzerine büyük oğlu Mes'ud ile beraber idam edilmiş, diğer oğlu Hüseyin'in hayatı, yaşının küçüklüğüne bağışlanıp, terbiye edilmek üzere Enderûn'a alınmıştır.

BİR BAŞKA SÜLÂLE : ŞİHABÎLER

Ma'anoğulları ve Canbulatoğulları hakkında bu kısa bilgiyi verdikten sonra şimdi de Lübnan'da ikinci derecede gelen Şihabî sülâlesinden bahsedelim :

Şihabî sülâlesinin ana - baba tarafından Kureyşli'lere mensup olduğu rivayet edilir. Hattâ nesepleri bir sahabeye müntehi gösterilir. Bununla beraber ilk önce Havran'a, sonra da Lübnan'a yerleşen bu ailenin bir kısmı sonradan siyaset ve menfaat yüzünden tanassur etmiştir. Ma'anoğulları'nın inkirazından sonra Lübnan tarihinde parlamaya başlayan Şihabî'lerin en meşhur şahsiyeti, bir aralık Suriye'ye hâkim olan Cezzâr Ahmet Paşa devrinde türeyen ve 1789 yılında henüz 22 yaşında iken paşanın emriyle emaret mevkiine geçen Mîr Beşir Ömer - üş Şihabî'dir. Aynı aileden daha evvel ve daha sonra da birer **"Beşir"** çıkmış olduğuna göre, **"ikinci Beşir"** sayılması lâzım gelen bu mühim adamın emâreti 1840'a kadar tam 51 yıl sürmüş ve nihayet o tarihte 73 yaşında iken azledilmiştir. Bu büyük Beşir Katoliktir. Babası kendinden evvel tanassur etmiştir. Azlinin sebebi, Mısırlı Mehmet Ali isyanı zamanında Mısırlılarla işbirliği etmiş olmasıdır. İlk önce Malatya'ya, oradan da Anadolu içerilerine sevkedilmiştir. Anadolu'da, İstanbul'da mütemadi bir sürgün hayatı yaşadıktan sonra 1851'de 84 yaşında iken ölmüş ve Galata'daki Ermeni Katolik kilisesine gömülmüştür. Mısırlı İbrahim Paşanın Suriye ve Lübnan'da en mü-

Bir Dürzî grupu yolda istirahat halinde.

him zulüm aleti işte bu ihtiyar Mîr Beşir - üş Şihabî'dir.

3 - 4 Kasım 1841'de Akkâ'nın istirdadı ile Suriye'de Mısırlı İbrahim Paşanın hâkimiyetine nihayet verilmişti. Bu suretle Suriye, Lübnan ve Filistin havalisi Mısırlılardan geri alınmış bulunuyordu. Mısırlı İbrahim Paşanın zulmünden bîzar olan Lübnanlılar, Osmanlılar'a yardım etmişler, bir zulüm aleti saydıkları Mîr Beşir'e karşı cephe almışlardır. Bundan dolayı istirdat sırasında Berieyet'üş - Şam seraskeri eski sadrazam İzzet Mehmet Paşa, Mîr Beşir'i azledip yerine yeğeni üçüncü Beşir b. Kasım'ı tayin etmiş, bu değişiklik Lübnanlıları Osmanlı devletine ısındırmıştır.

"LÜBNAN MESELESİ" NASIL PATLAK VERDİ ?

Tanzimattan sonra bu vaziyetin değişmesine iki sebep gösterilir :

I — Mısırlılardan evvel Cebel'in yıllık vergisi 2650 keseden ibaret olduğu halde, Mısırlı İbrahim Paşa bunu 6500 keseye çıkarmış, istirdattan sonra Sayda valisi Mehmet Selim Paşa 3500 keseye indirmiştir. İşgal sırasında çok ezilmiş olan ahali, bu miktarın eski haddine indirilmesini istemişse de, hazine müzyakasından dolayı bu isteğin kabul edilmemesi halkı soğutmuş, iktisadî vaziyet yüzünden Dürziler, çete teşkilâtı yapıp Marûnî ve sair Hıristiyan köylerini basmaya, halkı soymaya başlamış, 1941'de Mîr Beşir Dey'ül - Kamer'deki konağından alınıp sokaklarda sürüklenerek teşhir ve tahkir edilmiş, yıllarca sürecek olan Lübnan buhranı işte böyle patlak vermiştir.

2 — Vali Mehmet Selim Paşa, emîrin maiyetinde bütün cemaatların mümessillerinden muhtelit bir divan teşkil ederek Tanzimatın ilk temelini atmaya başlamış ve mukataacıların yerine diğer vilâyetlerde olduğu gibi muhassiller tayini ve muktaaları inhisar altında tutan nüfuzlu ailelerin menfaatlarına dokunmuştur. Bu gibi tedbirler, Lübnan'ın yüzyıllar boyu devam eden muhtariyetine nihayet vereceği için halk arasında ve bilhassa Hıristiyanlarca hoş görülmemiştir.

Gelecek sayıda

- **Lübnan'da anasır mücadelesi ve yabancı devletlerin işe karışmaları.**

Millî Mücadelede kahraman denizcilerimizin üç küçücük topla Fethiye açıklarında yüzgeri ettikleri Yunanlıların "Elli" kruvazörü.

Millî Mücadelede üç küçücük topla

"Elli,, Kruvazörünü Yıldıran Türk Gemicileri

Yazan : A. Cemaleddin SARAÇOĞLU

Sırtında pantolonu başka renk, ceketi başka renk, yani altı kaval, üstü şişhane tabirine tamamiyle uygun, acaip bir üniforma. Omuzunda kayış yerine kalınca bir iple asılı eski bir muaddel martin tüfeği, yaşlıca bir Kuvay-ı Milliye neferi, o boğucu Temmuz sıcağının altında, âdeta koşar adım, telefon mevkiine bir an evvel yetişmeye çalışıyordu.

Nihayet kan ter içinde, eski - püskü telefonun, birçok yerinden yamalı bir kordonla bağlı ahizesini aldı; o derbeder kıyafetle, o ak düşmüş bıyıklarla taban tabana zıt, yorgun bir insan sesi olduğuna ihtimal verilemiyecek sert, gür bir ses duyuldu :

"— Allo... Burası Yediburunlar tarassut mevkii... Batıdan limana doğru iki bacalı, iki direkli büyük bir gemi geliyor!.."

"— Bandırasını görebildin mi?.."

"— Bandıra gizde çekili.. Hava durgun... Gemi ağır yol aldığından bandıra dalgalanmıyor ama, gelen gemi tüccar vapuruna benzemiyor; yüzbaşıya haber verin!.."

1922 yılı Temmuzunun 23 üncü günü, Fethiye'de koca bir düşman kruvazörünün, iki Türk gemicisi, bir avuç Mehmetçik ve üç tanecik de mini mini, alelâde bir sahra topundan daha küçük, daha çelimsiz, minnacık üç Türk topçuğu karşısında yüz geri ettiği o tarihî gün... Türk gemicisinin şerefli sayfalarla dolu kahramanlık tarihine yeni bir yiğitlik destanı daha armağan edeceği o mes'ut gün...

Milâdî 23 Temmuz, Rumî 10 Temmuza, yani Meşrutiyetin ilânı gününe rastlar. Bu itibarla millî bayram günleri arasında yer alan o gün de Fethiye'deki topçu grubu subay ve erleri gûya bayram ediyorlardı.

Gûya diyoruz, çünkü millî bir bayramı kutlamak için neşe ister, şevk ister, vasıta ister.. Halbuki neşe de yoktu, şevk de, vasıta da.. Çünkü düşman orduları vatanın temiz topraklarını kirli çizmelerile kirletmişlerdi.

Bu durum karşısında, İstanbuldaki gizli "Muavenet-i Bahriye" grubunun İngiliz, Fransız, İtalyan, Senegalli, Hintli, Avusturyalı, Yunan ve daha bir sürü düşman işgal kuvvetlerinin varlığına rağmen, türlü fedakârlıklar, binbir hile ile kaçırıp 1922 başında Mersin Limanına **"değirmen taşı ve teferruatı"** ismi altında yollamaya muvaffak olduğu iki tane 57, bir tane de 37

milimetrelik küçük toptan üçü Fethiye limanına gönderilip münasip mevkilere yerleştirilmişti.

İşte Fethiyeyi düşman gemilerine karşı koruyacak bu toplar küçük, hatta pek küçüktür ama onların başında bulunan iki deniz zabitimizle, yirmi Türk eri bu silâh küçüklüğünü giderecek büyük, mangal kadar büyük yürek sahibi idiler.

"FETHİYE BATARYASI" NIN KURULUŞU

Bu üç top, daha doğrusu tüfek azmanı, Fethiyeye geldikleri vakit, hemen kollar, paçalar sıvanmış, adı millî şeref tarihimize **"Fethiye Bataryası"** olarak geçecek bu üç topçuğun beton işleri, numara neferlerinin yetiştirilmesi de dahil, onların en uygun noktalara yerleştirilmeleri işine koyulunmuştu.

Okurlarım bilirler ama, aralarında iyice bilmiyenlerin de bulunabileceğini düşünerek, şu ciheti izah etmeliyim ki, harb gemileri topları tekerlekli değildir. Bu itibarla gemi toplarını karaya yerleştirebilmek için, gemi güvertesi gibi, düz betondan zeminler hazırlamak icap eder. Bu ise, Fethiye gibi, o devirde, çimento, mütehassıs işçi dahil, her şeyden, ama her şeyden mahrum bir gölgede pek zor bir işti. Sonra kara topçuluğu ile deniz topçuluğu birbirinden büsbütün ayrı birer ihtisas şubesidir. Her ikisi de topçuluktur ama, birbirinden pek farklı birer topçuluk..

Bu zor, vasıta ve imkân yokluğu içinde zorun zoru işi iki Türk gemicisi başarmıştı: Yavuz zırhlısının topçu zabitlerinden Yüzbaşı İhsan Beyle, Turgut Reis zırhlısının topçu zabiti yardımcısı mühendis, yani Teğmen Rıfat Müfit Efendi...

Toplar yerleştirilmişti ama bu topları kullanacak topçu erleri nerede idi?. Güçlü, kuvvetli, genç, gürbüz Mehmetçikler cephede dövüşüyorlardı. Topçuluktan biraz anlıyan efrat da, kara cephesindeki sahra, cebel toplarının başında idiler. Bu itibarla **"Fethiye Grupu"** nun emrine verilen yirmi kadar er arasında, top kullanmak ne kelime, ömürlerinde topa fazlaca yaklaşmış bir tek nefer dahi yoktu. Yaşını başını almış iki - üç piyade, yahut jandarma onbaşısı ile acemi askerlerdi bunlar..

Fakat dediğimiz gibi, bütün bu noksanlar, kiyafetsizlikler, hatta yokluklar iki yiğit Türk gemicisini yıldırmadı. Çalıştılar, didindiler, gündüzleri güneşte 60 dereceye kadar yükselen o kavurucu sıcak altında ter döktüler, hem topları münasip yerlere yerleştirmeye, hem de topçu efradı yetiştirmeye muvaffak oldular.

Topların namluları üzerine bağlanan mavzer tüfeklerile tecrübe atışları yapılıyordu. İki çuval kadar mermilerile İngilizlerden iğtinam edilmiş olan bu tüfekler sayesinde acemi Türk topçuları, zaten mayalarında mevcut askerlik cevheri, fıtrî zekâları sayesinde çabuk yetişiyorlar, topçuluğu kolayca hazmediyorlardı.

Arasıra, bir iki gülle gözden çıkarılıyor, grupun emrindeki küçük motörbotla çekilen seyyar hedeflere de atışlar yapıldığı oluyordu. Ancak bu çeşit talim atışları sık sık tekrarlanamıyordu. Çünkü eldeki top mermisi sayısı mahdudun mahdudu idi..

Bereket versin ki, Fethiye'nin coğrafî durumu iki yiğit gemicimizin birazcık olsun yüzlerini güldürecek bir hususiyet gösteriyordu. Bu mesele hakkında deniz güverte albayı sayın Mithat Işın **"İstiklâl Harbi Deniz Cephesi"** adlı eserinde şu askerî izahatı verir:

"Düşman Fethiye limanına girmek için daha evvel açıktaki "Kızıl Adalar"ın boğazından geçmek mecburiyetinde idi. Bu saha ise toplardan 3000 metrelik bir mesafede, atışlarımızın tesiri altında idi. Binaenaleyh düşman, bataryalarımızla devamlı bir savaş için açılmak, uzaklaşmak zorunda kalacaktı. Bu takdirde, toplarımız düşmanın görüş sahasından kayboluyordu..."

Görülüyor ki iki deniz subayımız, yüklendikleri mes'uliyetli vazifeden yüzlerinin akı ile çıkmışlar; yalnız vücutlarını değil, kafalarını da yorarak pek çetrefil, çok zor bir davayı en uygun şekilde halletmişlerdi. Fethiye Boğazından içeri girilmedikçe şehri, limanı görmek kabil olmadığını, limanı çepeçevre çevreliyen dağların da çok yük-

sek olmaları yüzünden dışarıdan topla bir tesir yapabilmenin düşman için imkânsız olduğunu hesaplamışlar, toplarını ona göre yerleştirmişlerdi.

Üç minnacık topun yerleştirilmesinde bu esaslar göz önünde bulundurulduğu gibi, ayrıca düşmanın limana girmek için önünden geçip bordalamak zorunda olduğu "Yediburunlar" mevkiinde de bir gözetleme yeri vücuda getirilmişti. Bu mevki, türlü zahmetlerle ele geçirilen eski püskü, çok yerinden kopuk telefon tellerile bataryaların bulunduğu yere bağlanmıştı.

İşte 1922 yılı Temmuzunun 23 üncü günü "Yediburunlar" gözetleme postasından :

"— İki bacalı, büyük bir gemi geliyor!..." haberi verildiği vakit, "Fethiye Grupu" nun durumu bu merkezde, elde mevcut top ve er sayısı bundan ibaretti: En münasip mevkilere yerleştirilmiş olmakla beraber nihayet ikisi 57 milimetrelik, biri 37 milimetrelik üç topçuk ve mümkün olduğu kadar yetiştirilmiş yirmi Mehmetçik..

Fakat göreceğiz ki, üç minnacık topla, yirmi yarı acemi Mehmetçik, yiğit iki Türk gemicisinin babaca, ağabeyce idareleri sayesinde, koca bir düşman kruvazörünü yenecekler, yüzgeri etmeye mecbur bırakacaklar, hülâsa rezil ve rüsva edeceklerdi..

"Fethiye Grupu" kumandanı deniz topçu yüzbaşısı İhsan Beye meçhul bir geminin yaklaşmakta olduğu haberini deniz teğmeni Rifat Müfit Efendi verdi:

"— Yüzbaşım, "Yediburunlar tarassut mevkiinden, iki bacalı, iki direkli meçhul bir geminin limana inmek üzere olduğu rapor ediliyor.."

İki bacalı meçhul bir gemi!..

Sakın bu iki bacalı, iki direkli yabancı gemi İtalyanların "Serviçi Maritimi" idaresinin bir yolcu vapuru olmasın?..

Evet, bu idarenin "Brazile" adında iki bacalı, iki direkli bir posta vapuru İzmire uğrar. Sonra Fransızların "Fabre" hattının da iki bacalı vapurları vardır ama bu büyük gemilerin Fethiye'de, hem de Millî Mücadelenin en civcivli bir zamanında işleri ne?..

Deniz subayı bu ihtimali şimşek sür'atile zihninden geçiriyor; bir yanlışlığa, müessif bir yanlışlığa sebebiyet vermemek lâzım...

"— Hele bakalım, tarassut mevkii tamamlayıcı haberi ulaştırsın!" diyor.

Zaten haftalardan beri herşey hazırdır. Toplar pırıl pırıl silinmiştir. Cephane münasip yerlere istiflenmiştir. Her an, her dakika düşman ateşile karşılaşmak ihtimalinin daima varit olduğu bir batarya ilk emirde ateş açmaya hazır bir durumda bulunmak zorundadır.

Yüzbaşı İhsan Bey Kaptanla, Mülâzım Rifat Müfit Kaptan, bir taraftan emir beklerken, bir taraftan da bu iki bacalı, iki direkli meçhul teknenin şayet bir düşman gemisi ise, Yunan donanmasından hangi harb vahidi olabileceğini hesablıyorlar.

İhsan ve Rifat Müfit Kaptanlar bu düşüncelerle kafa yorarken "Yediburunlar" gözetleme mevkiinden gelen son rapor bütün tereddütleri silip süpürüyor :

"— Limana doğru yaklaşan gemide, Yunan harb bandrası var!."

Zaten biraz sonra da gemi meydana çıkıyor.

İhsan Bey sevincinden haykırmamak için dişlerini sıkıyor. Onun gemici gözleri, "Fightingships" kataloğundaki düşman gemilerinin resimlerini seyrede ede bir harb gemisinin hüviyetini ta uzaktan seçmeğe alışkın olduğundan gemiyi tanımıştır : Elli..

"— Çocuklar, yaklaşan düşmanın "Elli" kruvazörüdür!.. Efradı top başı edin!.."

KOCA BİR KRUVAZÖRE KARŞI ÜÇ TOPÇUK!..

Şimdi çehreler tunçlaşmış, beyinleri kavuran sıcak, hattâ bayram unutulmuştur. Seri kumandalar işitiliyor:

"— Top başına!.. Takım al!.."

İki Türk gemicisile, yirmi kahraman Mehmetçik, sanki her zaman yaptıkları talim hareketlerinden birini tekrarlıyormuş gibi sessiz sedasız, heyecansız ve metîn adımlarla harb mevkilerini alıyorlar.

Düşman gemisi, rahatsız edilmeden, müdafaasız Türk yelkenlilerini ra-

hatça batırmaya alıştığı o kıyılarda kendinden o kadar emin, zahmetsiz başarılarından birini daha tekrarlıyacağına o kadar inanmıştı ki, Fethiye limanına silâhsız Türk öldürmek maksadile inerken, "sara tente" bile etmemişti. Yani her harb gemisinin bir harb hareketine başlamadan evvel tentelerini sarmak, atışlara mani olacak puntellerini kaldırmak gibi baş vuracağı en basit, en iptidaî bir gemici kaidesine riayete bile lûzum görmemişti.

Öyle ya! Karşısına dövüşülecek bir Türk harb gemisi çıkmıyacağından emindi. Neden dolayı bu cehennem sıcağında tenteleri toplayıp hem mürettebatını terletsin, hem de o kavurucu sıcak altında güvertede asker ve zabitler güneş çarpmasına maruz bırakılsın?.. Maksat, müdafaasız, silâhsız birkaç masum Türk yelkenlisini, kayığını mahmuzlayıp batırmak, sonra da Türk denizcileri dalgalar arasında boğulup giderlerken, küpeşteye dayanıp boğula boğula gülerek o zavallıların kaynayıp gitmelerini seyretmek değil mi?

Hatta icabında, yüzen, canını kurtarmak için karaya ulaşmaya çalışan kaçakçı Türk gemicilerine gemiden tüfekle ateş edip bir nevi tehlikesiz nişancılık müsabakasına girişmek de hesapta yazılı.. Bu kaçakçı Türkler muharip düşmanlar değil, alelade korsanlar.. Şu halde onlara karşı her türlü eza ve cefa mubahtır, hatta herhangi bir sorguya lûzum görmeden Yunus avlar gibi kurşun yağmuruna tutmakta dahi bir beis yoktur.

"Elli" kruvazörü her dakika limana biraz daha sokulmaktadır.

Düşman gemisi yaklaştıkça da Fethiye limanını ziyaretinin sebebi anlaşılmaktadır. Evet işte, "Elli" nin önünde bir Marmaris kayığı, bir an evvel sahile yetişip canını kurtarmak için kaçmakta, kruvazör de onu kovalamaktadır.

Yüzbaşı İhsan Kaptan, kuvvetlinin zayıfa bu namertçe, kahpece çullanışı karşısında bir an sükûnetini kaybediyor, o granit çehrenin kaşları çatılıyor, dudakları nefretle, istikrahla bükülüyor. İğrenç, çirkin bir manzara karşısında bulantı duyan bir insan gibi yere tükürerek :

"— Bu herifler gemici değil, korsan!. diye homurdanıyor; **tıpkı İzmir'in istilâsı sırasında, karşı taraftaki adalardan kıyılarımıza hırsızlık için akın eden çapulculardan da aşağılık şeyler!.. Hiç olmazsa onların sırtında üniforma yoktu.. Bunlar üniformalı çapulcular.."**

Karşıda "Elli" biraz sonra tadacağı zılgıttan, içine düşeceği utandırıcı durumdan habersiz, baş ve kıç tenteleri arma edilmiş bir halde sahile doğru, sekiz mil kadar tahmin edilen bir süratle, yaklaşıyordu.

Kruvazörün baş ve kıç tarafında mürettebat, tentelerin gölgesi altında sakin ve müsterih, biraz sonra mahmuzlanacak Marmaris kayığının sulara gömülüşünü, Türk gemicilerinin sular içinde debelenişlerini serin serin seyre hazırlanıyorlardı.

Türk yelkenlisi ise, mürettebat can hevliyle, her çareye baş vurduklarından, kıyıya doğru adeta uçuyordu. "Elli" kruvazörü, "Kızıl Adaları" iskele bordasına, yani sol tarafına olarak düm düz bir rota ile kıyıya yetişmek üzere bulunan Türk kayığına doğru kayıyordu.

Nihayet Elli, üç mini mini Türk topunun tesirli ateş sahasına girdi. Şimdi Yunan kruvazörü bataryadan 3000 metre mesafede bulunuyordu. Buna rağmen Yüzbaşı İhsan Kaptan ateşe başlatmadı. O kahpe düşman kruvazörünün daha sokulmasını, daha tesirli ateş menziline girmesini bekledi.

TÜRK ATEŞİ BAŞLIYOR

Aradan kısa bir zaman daha geçti.

Geçen her dakika, bir avuç Türk yiğitine asırlar kadar uzun görünüyor, efrat ateşe bir an evvel başlamak için sabırsızlanıyordu. Aralarında gemici usulü "baba" diye adlandırdıkları komutanlarının, şu kahpe düşman teknesine çoktan hak ettiği dersi vermek için ne beklediğini bilemiyen yağız yüzlü, aslan yürekli Mehmetçikler, ellerindeki minnacık toplara mukabil, düşmanın bire karşı on, yirmi, otuz nisbetindeki silâh üstünlüğünü hesaba kat-

mıyorlar, "baba" larının o küçümencik toplarla düşmanın hakkından geleceğine inanıyorlardı. Yüzbaşı İhsan Kaptan maiyetindeki erlere işte bu derece emniyet aşılamaya muvaffak olmuştu.

"Baba" ne yaptığını, ne yapacağını, neler yapmak gerektiğini bilirdi.

Nihayet o kadar sabırsızlıkla beklenen emir, tunçtan bir heykel gibi duran, Türk kaptanının dudaklarından fırladı :

"— Hedef karşıdan gelen iki bacalı gemi.. Mesafe 2600 metre.. Şarapnel, ihtiraklı tane!.."

Madenî şakırtılar arasında toplar dolduruldu, mermiler sürüldü:

"— Grup, ateş!.."

Artık üç Türk topu, en talimli deniz topçularını imrendirecek bir intizam ve tempo içinde salvo ateşi yapıyorlar, küçük fakat tesirli mermilerini düşmana püskürtüyorlardı.

Elli kruvazörü rahatsız edilmeden silâhlı bir Türk kayığını mahmuzlamaya hazırlanırken, hiç beklemediği, asla ummadığı bu mermi yağmuru karşısında bocaladı, afalladı.

Şimdi zabitlerin, neferlerin birbirini çiğneyerek kaportalardan kaçıştıkları görülüyor, koca kruvazörde bir ana - baba günü karışıklığı göze çarpıyordu.

Düşman kruvazörü ihtiyatsızlığı, tedbirsizliği yüzünden çok zor bir duruma düşmüştü. Yoluna devam edemezdi, çünkü ilerisi sahildi. İskele alabanda edip sürat arttıran, hatta uskurlarile manevra yaparak geri dönmekten başka yapılacak bir şey yoktu. Aynı zamanda "sara tente" etmediği, yani tenteleri gerili bir halde bulunduğu için baş ve kıç 15 lik toplarını kullanamıyordu. Yalnız sancak bordasındaki 10,5 luk toplarını ateşliyebilirdi.

Şurası muhakkaktır ki, o gün Yüzbaşı İhsan Kaptan ile Mülâzım Rifat Kaptanın ellerindeki toplar biraz daha büyükçe, öyle düşmanınkiler gibi 15, yahut 10,5 santimetrelik değil de sadece 7,5 santimetrelik sahra topları olsaydı, kahpe düşman kruvazörü çok daha ağır kayıplara uğrar, belki de ihtiyatsızlığının cezasını Fethiye sularına gömülmekle ödemiş olurdu.

"ELLİ" KAÇIYOR !..

İlk şaşkınlık devresi geçtikten sonra Elli kruvazörü de vasat toplarile, yani 10,5 lukları ile Türk ateşine mukabeleye uğraşırken, bir taraftan da içine düştüğü bu belâlı durumdan kurtulmak için çifte uskurundan faydalanarak dönmeğe, iki Türk gemicisinin minnacık üç top ve yirmi acemi erle yarattığı cehennemden bir an evvel uzaklaşmaya çabalıyordu.

Harbin bu safhasını, sayın Nahit Çapanoğlu **"Kurtuluş Savaşında Deniz Kahramanları"** adlı eserinde şöyle anlatır :

"İlk sukutlar uzundu, hemen tashihat yapılarak salvoların birbiri ardınca gönderilmesine ve isabetler teminine başlandı. Elli'nin güvertesinde eratın birbirini çiğneyerek kaportadan içeri kaçıştıkları görülüyordu.

Bir müddet sonra düşman kruvazörünün iki adet 15 lik ve dört adet 10,5 luk topundan orta bataryasının Fethiye Grupuna cevabı başladı. Küçük sahil bataryamızla kruvazör arasındaki muharebe gittikçe kızıştı. Düşman hiçbir isabet kaydedemiyor, gülleleri mütemadiyen uzaklara düşüyordu.

Nihayet Elli düellodan yıldı. Marmaris kayığını takipten, kahraman Türk bataryası ile savaştan vazgeçti; uzaklaşmaya başladı. Buna sebep, 3,7 lik ve 5,7 liklerimizin tam dokuz isabet kaydetmeleri idi. Mermilerimizin küçüklüğü, geminin hayatî kısımlarına nüfuz imkânını vermemişti. Bu topların çapı biraz büyük olsaydı, Elli kruvazörü daha o harbde batmak talihsizliğine uğruyacaktı.

Daha sonraları Rodos'tan öğrenildiğine göre, düşmanın ikinci kaptanı ile sekiz askeri bu savaşta ağır surette yaralanmıştı. Bundan sonra tekrar sahillerimize sokulmak cesaretini gösteremedi."

Deniz Güverte albayı Mithat Işın da, **"İstiklâl Harbi Deniz Cephesi"** adlı eserinde mini mini bir çocukla koca vücutlu fakat kof yürekli bir pehlivanın bu

nisbetsiz boğuşmasının neticelerini sayarken derki :

"Bataryamız on salvo kadar yaparak yirmi mermi attıktan sonra "Elli" de orta toplarile mukabeleye başladı. 15 santimetrelik toplarını kullanamıyordu. Üzerlerinde tenteleri vardı. Kruvazör, ihtiyatsızlığının cezasını çekti. Bir taraftan da "Elli" makinasile süratle dönmeğe, limandan uzaklaşmaya çalışıyordu.

Aradaki ateş 20 dakika kadar devam etmişti. Bataryamız 40 mermi atışı yapmıştı. Çünkü mermisi azdı. Tasarrufla kullanmak zorunda idi. Açıkça görüldüğüne göre 9 isabet vardı.

"Elli", tekrar buralara yaklaşamadı ve savaşamadı. Hatta daha sonraki günlerde de Fethiyede gözükmedi."

★ ★ ★

Bundan kırk altı yıl evvel Türkün millî bayramında Fethiye sularında kahpe bir korsanlığa teşebbüs eden "Elli" kruvazörü, Tanrı adaletinin ne garip bir tecellisidir ki, İkinci Dünya Savaşında, bir Yunan adasında, dinî bir bayram kutlanırken meçhul bir denizaltı tarafından kahpece torpidolanarak battı; gitti. Kahpece saldırısının cezasını, kahpece batırılmak suretile çekmiş oldu.

Yalnız insanlar değil, cansız ve ruhsuz sayılan gemiler bile bu dünyada işledikleri kötülüklerin cezasını ergeç çekiyor olmalılar...

Reklâm, işlerinizi saat gibi yürütür

REKLÂM VE TANITMA FAALİYETLERİNİZİ
yurt içinde ve dışında
EN ETKİLİ VE EN İSRAFSIZ ŞEKİLDE YÜRÜTMEK İÇİN
Kurumumuz hizmetlerinden faydalanınız

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1, kat: 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01. İstanbul

(Basın : 20032)

Tarih - 375

Eşrefoğullarının Beyşehir'de himmet bekliyen tarihî eseri

DEMİRLİ MESÇİT

YAZAN : ERDEM YÜCEL

Selçuklu ve Anadolu Beylikleri zamanına ait yapıların büyük bir kısmını çevresinde toplayan Konya ile Beyşehir havalisindeki eserler etraflıca ele alınarak incelenmiş ise de, bunlar arasında Demirli Mescitten kısa da olsa bahseden kaynaklar yok denecek kadar azdır. Bunda muhakkak ki mescidin, yanındaki evler arasına sıkışmış oluşunun ve oldukça harap bir durum göstermesinin; daha doğrusu terk edilmesinin büyük payı olmuştur.

Demirli Mescit, Beyşehir'in batısında, İçerişehir mahallesinde, Eşrefoğlu Camiine oldukça yakın bir yerde inşa edilmiştir. Yapı, kesin bir tarih söylenememekle beraber Anadolu beyliklerinden, Beyşehir ve havalisinde hüküm süren Eşrefoğulları zamanına aittir.

Günümüzde tamamen harap, yıkıntı halinde ve uzatılacak bir yardım elini bekleyen bu yapının, batı yönündeki giriş kapısı üzerinde, beyaz mermer üzerine Selçuklu nesihi ile yazılmış iki satırlık Arapça bir kitabenin bulunduğu dikkati çekmektedir .

Kitâbe, **"Emere bilmareti hâzihil medreseti el mübareket el - emir - ül kebir ebul - hayrat Şerefeddin Bey Subaşı Emîr Ahmet İbni kerp tahabbel Allah-ü Taalâ minhû fi şakûrî erbaa aşer ve sebamie 714"** (1). Buradan anlaşıldığına göre, bu mübarek medrese, hayırsever emîrlerin büyüğü Subaşı Kerpoğlu Emîr Ahmet Şerafeddin Bey tarafından 714 (1314) senesinde yaptırılmıştır. Kitâbe üzerinde bilhassa önemle durulması icab eden bir nokta, mescit yerine "mübarek medrese" deyiminin kullanılmış oluşudur. Şu halde kitâbe, bu mescite ait değildi ve muhtemeldir ki, yıkılarak ortadan kalkmış bir medreseden alınmış, tesbit edemediğimiz tarihte buraya yerleştirilmiştir.

Demirli Mescid'in ibadet mekânının tam ortasında yer alan ve bir mermer kaide üzerine oturtulmuş olan sütun başlığı. Başlık yekpare olmayıp, ayrı ayrı küçük parçalardan meydana gelmiş ve bakır çivilerle birbirine tutturulmuştur.

(1) Yusuf Akyurt, Beyşehir kitâbeleri ve Eşrefoğlu Camii Türbesi, "Türk Tarih ve Etnoğrafya Dergisi" İstanbul 1940, s. 4, s. 118.

İNŞA TARİHİ

Demirli Mescit'in inşâ tarihi hakkında kesin bir rakkam söylenemediği gibi, maalesef mimar ve bânisi de belli değildir. Kitâbenin ait olduğu medreseden de hiç bir iz ve kaynak günümüze kadar gelememiştir. Acaba mescit ile bu medrese arasında bir ilgi var mıydı? O da bugün için meçhuldür. Zirâ halihazırda bu saha üzerinde arkeolojik bir araştırma yapmağa (yanındaki binalar sebebiyle) imkân bulunmamaktadır.

Demirli Mescit, bazı bakımlardan yakınında bulunduğu Eşrefoğlu Camii ile benzerlikler gösterir. Buna dayanarak kesin bir tarihlendirme yapılmasa bile mescidin camiden önce yapılmış olduğunu düşünmek hatalı olmıyacaktır. Zannımca mescit, inşaasından bir müddet sonra cemaate kâfi gelmemiş, bunun üzerine de Eşrefoğlu Camii'nin yapılmasına karar verilmiştir. Öte yandan Beyşehir Eşrefoğlu Camii, kitâbesinden öğrenildiğine göre H. 696 (M. 1297) da inşaasına başlanılmış, ve H. 699 (M. 1299) yılında da tamamlanmıştır. Buna dayanarak Demirli Mesciti Onüçüncü Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmek yerinde olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi zamanımıza çok harap bir durumda gelen mescitin dış görünüşü hiç bir özelliğe sahip değildir. Ayakta kalabilen beden duvarlarından yapının, aralarında ağaç hatıllarının bulunduğu kesme köfeki taşından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen bir plân şekli gösteren mescidin girişi, alışılmış şemaların aksine, mihrap ekseni üzerinde bulunmayıp, yanda, batı yönündedir. Ayrıca bu cephedeki dikdörtgen söveli iki pencere ise, ibâdet mekânını aydınlatan pencerelerden ayakta kalabilmiş olanlardır. Bu pencereler içerisinde şimdi de görülebilen demir şebekeler, mescitin **Demirli Mescit** ismiyle tanınmasına sebep olmuştur.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Mescidin üzerinde durulması gereken taraflarından birisinin, hiç şüphesiz ibâdet mekânının tam ortasında yer alan mermer bir kaide üzerindeki ahşap sütun ve başlığı teşkil etmektedir. Mukarnaslı olan başlık, yekpare bir parçadan oyulmayıp, ayrı ayrı küçük parçalardan meydana gelmiş, bakır çiviler ile de birbirlerine tutturulmuştur. Nisbeten basık ve emsallerine nazaran kaba bir işçilik gösteren bu başlık, Selçuklu ağaç işçiliğinin bir örneğidir. Ayrıca başlığın üzerinde kenarları hafifçe kavisli ahşap yastığa oturan kirişler, mescitin üst örtüsü hakkında bize iyi bir fikir vermektedir. Mescit bu ahşap sütundan mihrap duvarına dik olarak uzatılmış, oldukça kalın kirişlerin taşıdığı düz bir çatı ile örtülmüştür. Bu şekildeki ahşap çatının üzeri, diğer Selçuklu ve Beylikler devrinin eserlerinde gördüğümüz gibi sıkıştırılmış toprak ile doldurulmuş olması icab eder.

Üst örtü sistemi bakımından da Demirli Mescit ile Beyşehir Eşrefoğlu Camii, çok yakın benzerlikler gösterirler. Buna rağmen Anadolu'da böyle üzerleri ahşap sütunlara istinat eden, düz çatı ile örtülü camilere sık sık rastlanılmaktadır. Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin de dahil olduğu bu gurupta, Afyon Ulu Camii (H. 671 - M. 1272), Sivrihisar Ulu Camii (H. 673 - M. 1224) bulunmakta; keza Ayaş Ulu Camii, Seyitgazi Bardakçı köyü Ulu Camii ile Ankara Ahi Elvan ve Aslanhane camileri de bu guruba giren eserler arasında sayılabilmektedirler.

İbadet mekânının ortasındaki ahşap sütun başlığı tamamiyle Selçuklu devri özelliklerini aksettirir. Diğer taraftan Anadolu Onüçüncü Yüzyılın sonlarına doğru iyice zayıflayan Selçuklulardan sonra ortaya çıkan Beylikler Devri Mimarisi ile, Selçuklu mimarisini birbirinden ayırmağa imkân yoktur (2).

Bütün bu Selçuklu ve Beylikler devri camileri ahşap direklere oturan ahşap tavanlı örtü sistemleri ile dikkati

(2) **Mehmet Özberk, Beyşehir'de Türk Eserleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, lisans tezi, 1967.**

Demirli Mescid'in mihrabının bugünkü perişan hali.

çekerler ki, konunun Türk mimarisi içerisinde yeteri kadar ele alınarak incelenmediği kanaatindeyiz.

MESCİDİN ÇİNİLERİ

Demirli Mescit'in iç süslemesi hakkında gerek ibadet mekânını kaplayan molozlar arasındaki, gerekse mihrap içerisinde tuğlalar arasında örülmüş parçalar bize bu hususta fikir vermektedir. Diğer taraftan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Saraçhanebaşında, Amcazâde Hüseyin Paşa külliyesinde kurduğu Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nin çini kaplamalar seksiyonunda teşhir ettiği bazı örnekler de, konumuzla ilgili olarak dikkati üzerine çekmektedir (3).

XIII - XIV. yüzyıl arasına tarihlendirilen bu çiniler, Anadolu Selçuklularının ilk devirlerinden itibaren tatbik ettiği mozaik kakma ve firûze sır altına yapılmış örneklerdir. Teknik olarak küçük parçaların alçı veya harç içerisine yerleştirilmesiyle meydana getirilen bu çinilerden Env. 334 numaraya kayıtlı olanının üzerinde sülüs yazı ile Kelime-i Şahadet yazılıdır. Bu tarz yazıların mihrap üzerinde kullanılmış oluşuna tatbikatta daima rastlanılması, elimizdeki parçanın yerini kendiliğinden tayin etmektedir. Diğer taraftan bu türlü çini mozaik parçaları hâlen eski mihrabın dağılmış kısımları arasında bulunduğu gibi, bilâhare yeniden örülmüş mihrap duvarı arasında da yer yer karşımıza çıkmaktadır.

Bundan başka Konya Alâeddin Camii, Sıvas Gökmedrese Mesciti, Afyon Mısrî Camii ve Çay medresesi mihrabı, bu şekildeki yazılı kitâbeliklerin Selçuklular tarafından sık sık kullanıldığını göstermektedir.

Hâlen Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde teşhir edilmekte olan Demirli Mescit'e ait çiniler de (4) hâkim renkler parlak patlıcânî ile, mavinin açık ve koyu arasında değişen nüanslarıdır. Desen olarak birbirini keskin hatlarla kesen geometrik şekiller, altıgenler, örgülü geçmeler, kıvrık dallar ve rûmiler görülmektedir.

---

(3) **Vakıflar Genel Müdürlüğünün inşaat dairesinde muhafaza edilen ve uzun yıllar önce oraya muhtemelen merhum Y. Mimar A. Sâlm Ülgen tarafından götürülmüş olan bu çiniler, İstanbuldaki müzenin kurulması üzerine 1966 yılında Amcazâde Hüseyin Paşa külliyesine getirilmiştir. Müzedeki eserlerin tarihlendirilmesi sırasında bu çinilerin Demirli Mescit'e ait olduğu, Y. Müh. Mimar Yılmaz Önge ve mahallinde araştırma yapan Sanat Tarihçisi Cengiz Sezer'in de fikri alınmak suretiyle tarafımızdan tespit edilmiştir.**

(4) **Bu hususta bk. E. Yücel, Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde bulunan Selçuklu çinileri ve diğer keramik eserler, "Türk Yurdu" İstanbul 1967, s. 9 (339), s. 16 - 20. Mescit'in mimârî plân ve çini desenleri için bk. E. Yücel, Beyşehir Demirli Mesçit ve çinileri, "Arkitekt" İstanbul 1967, s. 328, s. 177 - 179.**

HATIRLANANLAR **İkinci Meşrutiyet denildiği zaman hatırlananlar, daha çok bir kaç şahsiyet ve onların, görünürdeki kişilikleridir. O zaman "kahraman-ı hürriyet" tâbiriyle adlandırılanların nâdir istisnası ile diğerleri, on sene sürmüş İkinci Meşrutiyetin kısa zamanı içinde bile unutulup gitmişlerdi. Yukarıdaki klişede, tavrı, giyinişi, konuşuşu, hatta meşhur geyiği ile İkinci Meşrutiyetin ilânında, ilk fiilî hareketi yapmış, yanındaki kuvvetlerle beraber - yine o günlerin tâbiri ile... DAĞA ÇIKMIŞ, kolağası Niyazi Beyi, at üstünde Taksim kışlası önünde görüyoruz. Öndeki askerler, Rumeliden gelmiş kaçe külâhlı gönüllülerdir.**

Altmışıncı yıldönümünde

İkinci Meşrutiyet

Yazan : Cemal KUTAY

Şıpka kahramanı Süleyman Paşa, kindâr bir vehmin kurbanlarından olarak geçen son sekiz yılı içinde, kendi akibetini Sultan Beşinci Murad'ın doksan üç günlük saltanatının hazin sonunda bulur, fakat ikisini de hayal kırıklığı içinde yarıda kalmış milli rüyânın talihsizliğine bağlar :

"— Hepsi, der, hayat-ı mükedderimizin ümmid-i aslîsi MEŞRUTİYET'in hüzünâver akibetinde saklı idi. Çünkü biz, kalbimizin bütün samimiyeti ile O'na vakf-ı hayat eylemiş idik."

BİZ dediği kimler Süleyman Paşanın ?

İki elin parmakları arasında sıkışacak bir avuç insan : MİTHAT PAŞAnın başında olduğu ve hiç birisi, evet, lütfen bunu hafızanıza yazınız: HİÇ BİRİSİ rahat yataklarında ölemiyecek kadar affedilmez günahın sahibleri sayılmış bir avuç adam!.. Amma bugün, bu ülkenin ve insanlarının yaşadıkları devrin nimetleri içinde hür ve müstakil kalabilmeleri yolunda erişilen hedeflerin temelinde, onların himmeti ve kanı var... Bu himmetleri yarıda bırakmış olanların ise akibetine bakmak yeter...

Osmanlı İmparatorluğumuz Meşru-

tiyeti İKİ DEFA denedi: 1876 da ve 1908 de... Otuz üç seneyi doldurmuş fasıladan sonra başlıyan, yarıda kalmış olanın bırakıldığı noktadan devamı idi. Neler olmamıştır bu fasıla devrinde?.. Eğer TARİH denilen gerçek hâkim, gizli - açık devam halindeki efsânelerden kurtulub, hadiseleri olduğu gibi hükme bağlama adaletine erebilirse, Türk devletine değil, amma Türk milletine bir daha hayranlık duyar : Dünya yüzündeki SON devletini nasıl muhafaza edebilmiştir diye...

1876 DAN 1908 E

Türk tarihinin kaydettiği en feci yenilgilerden birisi olan 1877 - 1878 Osmanlı - Moskof savaşının sonunda kabul ettiğimiz barış, devletin istiklâlini SÖZDE bırakmıştı : Ayastefanos mütarekesi imzalandığı zaman, İngiltere Başvekili Disraeli'nin Avam Kamarasındaki beyanatı, bizim devlet adamlarımızın söyliyemediklerini çırıl çıplak anlatır : **"— Osmanlı Devleti, Rusya'nın vesâyeti altına girmiştir."** der Yahudi asıllı İngiliz politikacısı... Bu söz, acı gerçeğin ta kendisidir.

Ve, zorla kabul ettirilmiş şartların arasından nefes alabilme imkânını, HASTA ADAM'ın zengin mirasını sadece Moskoflara bırakmak istemiyen Batılı Emperyalizm, kendi çıkarına saydığı için bize ihsan etmiştir : ŞARKA DOĞRU siyasetine fiilen girmiş olan Almanyanın ünlü Başvekili Prens Bismark, aslında hiç sevişmediği ve anlaşmadığı Disraeli'ye el uzatır gözükmüş, o da, HİND YOLU'nun selâmeti gizli maksadı için uzatılan eli kabullenmiş, BERLİN KONGRESİ böylece toplanmış, Osmanlı Devletinden çekip koparddığı Tunus - Fas - Cezair'in hazmı ile meşgul Fransa bu birliğe katılmış, Bosna - Herseğe göz dikmiş Avusturya, Rusyanın Slav egemenliğinden ürkerek EVET demiş, sömürgecilikte geç kalmış İtalya gözleri bir taraftan Trablus - Garb'e, öte taraftan Arnavudluğa bağlı kendi hissesi için endişelenerek "— Ben de varım..." diye seslenmiş ve, 1853 - 1856 Kırım Savaşının yeni ve ikinci tecellisinden ürken Moskof Çarlığı da, Ayastefanos (**bizim bugünkü Yeşilköy**) de diktiği zafer anıtının üstünden Ayasofya'yı seyrederek çekilmiş, gitmiştir. İşte, bütün bu acı ve maalesef unutmuş gözüktüğümüz yakın geçmişin ıstırabları içinde Osmanlı aydınlarının TEK ÜMİDİ, doğuş halinde boğulan MEŞRUTİYET'in hayata iadesi idi: Çünkü onlar, aradan geçen sert ve haşin yıllara rağmen ölümün değil, uzun süreli uyku devrinin gelmiş olduğu inancı içinde idiler!.. Nasıl ki, 1867 de YENİ OSMANLILAR, Pariste, imparatorluğun kurtuluşunu Meşrutiyetin ilânı ümidine bağlamış iseler, 1900 den sonra artık aralarında grublaşmalar olacak kadar yayılmış ve genişlemiş olan JÖN-TÜRKLER de aynı duygu ve karar yolu üzerinde idiler... Hatta aynı Kanun-u Esâsî'yi istiyorlardı !

BASİT MERASİM HALİNDE!..

Ve, Sultan Hamid de öyle yaptı: Otuz üç sene, Yıldız Sarayının Harem dairesinde ve Başkâtibi Kara Tahsin Paşanın hatıratında çok tekrar ettiği üzere **ezberden bildiği için hatırlamak ihtiyacını duyduğu ânda sahifelerini çevirmeye ihtiyaç hissetmeden hususî kütüphanesinde muhafaza ettiği** Kanun-u Esâsiyi aldı ve meşhur Sadrazamı Sait Paşaya uzatarak:

"— Alınız, ilân ediniz!.. deyiverdi: Toplar atıldı, merasimler yapıldı, fener alayları, sokak nutukları, ve otuz üç sene yüreklerde birikip dudaklara ve kalemlere kadar uzanamamış duyguların vatan sathına bir ânda yayılıvermesi.. İşte, çok az, adeta nâdir istisnalarıyla **en aklı başında sayılabilenler** de, bu, basit merasimden mucizeler beklediler.. Fakat neden şaşmalı? 1908 den sonra, sadece ismine ve nazariyelerine ümid bağlanmış nice benzerleri için de bu ülke, ve ne kadar garibtirki daha çok okumuş yazmış sınıf, aynı basit sâfiyetin ardından gitti: Ayakları suya erdiği zaman da gördü ki kaybolan sadece kendi şahsî ümidleri değildir: Vatanın ya üzerinde bir kaç müstakil devlet kurulmuş parçaları gitmiştir, ya da kurtuluş için elele, gönül gönüle vermesi şart bir avuç münevverin arasında, göçebelerin kan davasını hatırlatan derin ayrı-

lıklar belirmiştir.. Günahların ve hataların saflarında olanlar da, elbetteki doğru ve haklı muhasebeyi yapamadılar : Bu günah ve hata, ya olduğu gibi Sultan Hamid'in omuzlarına yüklendi, ya da Meşrutiyeti ilân edenlerin omuzlarına.. Aslında ise hiç kimsenin hatırına, bu otuz üç senelik devreye asıl lâyık olduğu ismi vermek gelmedi, gelemedi: Çünkü ogün bugün, bu ülkedeki temel dâvâ, rejimlerin sadece İSMİ ile temsil edilemiyeceğini kabul edebilme medenî cesaretinin kavgasıdır: 1908 Osmanlı Türkiyesinde mevzu, **nazariyelerin münakaşası** hâlinde idi. 1968 Türkiyesinde konu, **sokağa inmiştir.** Bizim İkinci Meşrutiyetimizin ilânından, Talât Paşanın sadrazamlığına kadar geçen devrede siyaset sahnesinde olan kişilerin sadece isimleri hatırlanılırsa Sultan Hamid'in neden hâla Yıldız Sarayında olmadığını soramamış olana, **hafıza hastası** diyemeden doğru hüküm hayâl olur..

ANCAK DÜŞTÜKTEN SONRA...

Bu acı gerçeği birbirini hiç sevmemiş iki şahsiyetin hatıraları arasında buluyoruz: Maliye Nazırı Cavid Bey'in ve Bahriye Nazırı Cemal Paşanın..

İkisi de, 1908 - 1918 arası ve çöküntüsü açığa vurulmuş İmparatorluğumuzun son devresinin mes'ulleri arasına girmiş ikisi de, Meşrutiyetin ilânını, buhran içindeki vatanın kurtuluşu için tek çâre saymanın inancı içinde idiler. Kanaatlerinin bedelini, hayatları ile ödemişlerdir. Böylesine neticeden sonra samimî idiler suali elbetteki yer alamaz: Çünkü bu ülke, düşünce ve inançların eskimiş elbise kolaylığı ile değiştirilmiş olmalarının ibretleriyle doludur.

Ne varki, Camal Paşa da, Cavit Bey de, bağlandıkları sistemin sadece müdafaasını değil, izahını dahi, ancak, **düştükten sonra** yapmışlardır: Bizde her tip politikacı, düşüncelerinin inhisarını, kendi kafasının hududları içinde imtiyazlaştırmanın duygusu içindedir. Böylesine görüşlerin de esas illeti, nefse güvensizlikten geldiği kadar, söylenebilecek şeylerin aydınlıktan mahrum olmasının yetersizliğinden de doğuyor.. Tüm politikacılardan, Mithat Paşanın

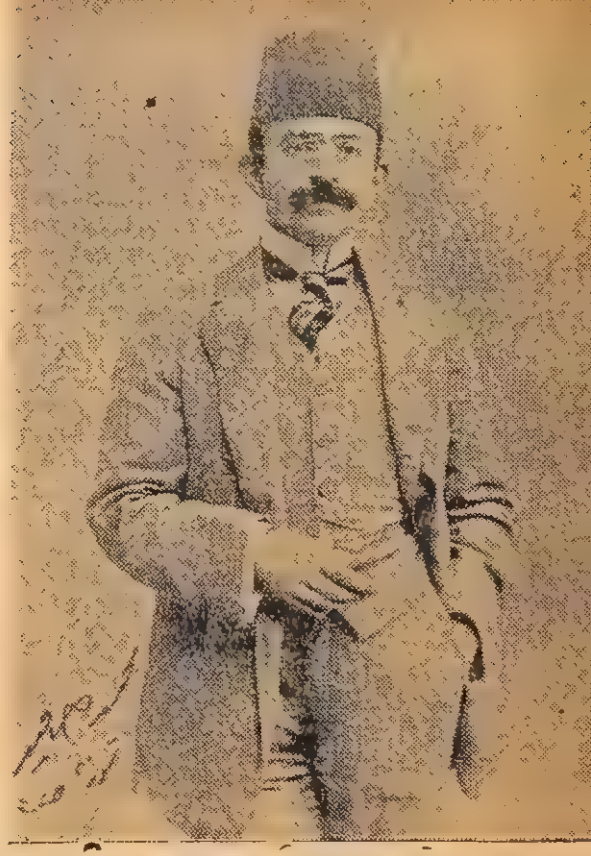

İkinci Meşrutiyetin rejim ve devlet felsefesini, darağacında can vermesinden yirmi yıl sonra neşredilen hatıraları içinde bulabildiğimiz, zamanın ümidi Maliye Nazırı rahmetli Cavid Bey.

yeterliğini aramıya elbet hakkımız da yoktur. Hürriyet Babası, vatandan kovulmasının, daha sonra boğulmasının sebebini imzaladığı Padişaha o meşhur çıkışında ne eşsiz açık yüreklilikle söyler!.. Onun içindir ki, kubbede kalan da onun erkek sesi!..

Ne Cemal Paşa, ne Cavit Bey, benimsedikleri sistemin ülkeyi ihyâ kudretinin izah ve isbatını ön plâna almamışlar, sadece yapılmış olanların müdafaası ile yetinmişlerdir. Çünkü ikisi de, bildiklerini ve yaşadıklarını anlatabilme ruhî ihtiyacı duydukları zaman, Meşrutiyet, kendi varlığı içinde devletin SON'unu da imzalıyarak tarih sahnesinden çekilmiş bulunuyordu. Yeni Devirlerin, ancak yeni insanlarla temsil edilebileceği değişmez gerçeğini, İttihad ve Terakki'nin kendi sahasında TEK olan bu iki şahsiyeti de, ancak **dolayısiyle** itiraf etmişlerdir. Çünkü Trab-

lusgarb oldu - bittisi ile iktidardan düşen İbrahim Hakkı Paşa, İttihad ve Terakkinin kendisine yakın olarak bulabildiği Sultan Hamidin Hukuk Medresesinin HOCA'sı ve Avlonyalı Ferid Paşanın hukuk müşaviri idi!.. Onun yerine **vatan kurtaracak arslan** olarak eteğinden tutulan yetmiş beşlik Sait Paşa ise, Sultan Hamid'e YEDİ DEFA, evet, yanlış anlaşılmasın YEDİ DEFA sadrazamlık, yâni bugünkü hukukî ve ahdî selâhiyetlerin kat kat üstüne çıkmış ve Üçüncü Sultan Selim'den beri, Padişahların **vekil-i mutlak'ı** sayılan fevkalâde yetkilerle, ülkeyi eline almış kişi idi!.., O halde değişen neydi?

Bu sualin cevabını, iktidarı kaybederek ülkeyi de terketmek zorunda kalmış olanlar bile, hiç bir muhasebenin doğruyu, sadece doğruyu konuşmayı maddî mânevî kurtuluşların TEK YOLU haline getirmiş şartlar içinde bile örtüsüz ve katıksız olarak verememişlerdir. O Babacan tabiatlı, üzerinde Makam-ı Sadaret-i Ulyâ'nın sırmaları olduğu halde, Nur-u Osmaniyedeki fırka merkezinde, peynir - kavun - ekmek yerken, Saray sofrasından daha rahat AH çekebilen halk adamı Talât Paşa bile, mevzu bu **karar ânı'na** gelince ihtiyatlıdır:

"— Devlet idaresi bizim için tecrübe olamazdı. Devr-i sabık ricâli ile bir müddet beraber çalışmak, onların tecrübe ve ancak mevcudiyetleri içinde meknûz hakayikden müstefid olmak, hiç olmazsa bunlara agâh bulunmak mecburiyetinde idik." der!.

FELSEFESİZ DEVLET ADAMLIĞI

Fakat O da ne zaman yapar bu itirafı?

Berlin'de, **s ü r g ü n** devlet adamı iken: Temsil ettiği iktidar, arkasında can çekişen bir ülke bırakmış iken.. Ve, asıl hazini bu can çekişenin **ne zaman başladığını, asıl suçlularını** söylüyememiş olmanın çaresizliği içinde, hatta - **acı Şehadetinden sonra aziz hatırasına en çok ve en gerçek yazıları yazmış kalem sahibi olmanın gururuna sığınarak, af diliyerek kaydediyorum** - evet, hatta idrâksizliği içinde söyler bu hakikati..

Çok yazık olmuştur: Kendisine de, Meşrutiyete de yazık olmuştur.

Çünkü bütün bunlar, **devlet felsefesizliğinin** ceremesidir. Bakınız, içlerinde, Batı'da okumuş, şahsına ve sahasındaki bilgisine ümid bağlanmış, asıldığı zaman Fransız parlamentosunda meşhur maliyeci Kayyu'nun teklifi ile hatırasına saygı olarak bir dakika ayakta durulmuş Cavit Bey, bakınız, hazin tabloyu nasıl anlatır.:

"— Hüseyin Hilmi Paşanın sadrazamlığı için sebepler sıralandığı zaman, hiç birimiz, bu zatın tasfiyesi iddiasında olduğumuz Sultan Hamid devrinde işgal ettiği mevkilerde ne için bu kadar zaman oturabildiğini, ömrünün büyük kısmını ihtiva eden zaman içindeki itiyatlarını düşünmemiştik. Aradığımız münhasıran şahsî namûs ve fazilet idi. Çünkü cümlemiz, muhatabımızda bu ferdî vasfı kâfi görüyorduk. Halbuki Hüseyin Hilmi Paşa, Otuzbir Mart hadiseleri muvacehesinde nasıl muallakta kaldığımızı gösteren en hazin isbat olmuştu. Trablusgarb vak'ası'nı takib eden günlerde sadrazamlığı kabul etmesi için adetâ yalvardığımız Sait Paşa kimdi? Buna mukabil, İtalyanların senelerdenberi hazırladıkları işgalin mes'uliyetini gafletine bağlamıya kalktığımız İbrahim Hakkı Paşa kimdi? Birinci Meşrutiyetin otuziki sene silik bir hayâl halinde kalması için Padişaha tatmin edici nazariyeleri icad etmiş ve onun felsefesini yapmış adamdı, ikincisi bizlere hukuk kürsüsünde hürriyeti anlatmış ve siyasete ilimden gelmiş tefekkürümüzün mihraklarından olan şahsiyetti. Fakat bizler ancak on sene tecehhürle idrâkimize yerleşebilmiş hakikatleri o zaman - samimiyetle itiraf edelim.., - mevzu dahi addetmiyorduk."

Şimdi, daha garibini söyliyelim: Cavit Beyin şu itiraflarını, ancak ve ancak, Hüseyin Cahid'in İkinci Dünya Harbinden sonra ülkemize gelebilmiş ithal malı hürriyetin havası içinde öğrenebilmiş, dinliyebilmiştik!..

FAKAT NE OLURSA OLSUN

Fakat ne olursa olsun, İKİNCİ MEŞRUTİYET, millî ve siyasî varlığımızda da temel dönüm yollarından biridir:

Eğer onu aşmamış olsa idik, hiç şüphe etmeyiniz ki, Cumhuriyete böylesine şartlar içinde erişemezdik.

Şahsiyetlerinden hemen hemen hiç birisinin hayatta kalmadığı bu **yakın dün**'ü değerlendirirken, nesilden nesile irsî illetlerin en acısı ferd ve devlet felsefesinden ne ölçüde mahrum olduğumuzu unutmamak gerek.. Bizim İkinci Meşrutiyetimiz, 1789 Fransız inkılâbından 119 sene sonradır: Sloganlara bakarsınız görürsünüz ki hepsi tercüme.. UHUVVET, MÜSAVAT, ADALET tâbirleri, 1789 da Fransız halkının ellerinde ihtilâl bayraklarının köşelerine yazılı idi. 119 sene sonra biz, aynı yerlere, aynı tabirlerin, üstelik Türkçesini değil de, Arabçasını yazdık!., 1968 de **kardeşlik, eşitlik, sosyal adalet** sloganları içindeyiz: Bunlar, UHUVVET, MÜSAVAT, ADALET'in zamanımızdaki tâbirleri... Fransızlar 1789 a, asgarî üç çeyrek yüz yıl sürmüş "ANSİKLOPEDİSTLER'in fikir ve felsefe yolu üzerinden gitmişlerdi. Biz, **yaratma** yerine **kapma**'yı, yâni **telif** yerine **tercüme**'yi tercih ettik: Kolay olduğu, ve yalın satıh üzerinde daha emeksiz tuttuğu için..

Ve, altmışıncı yılında İkinci Meşrutiyetin mirâsı olarak elde ne kaldı?

AKBANK

YENİ YILDA
ÇİFTEHAVUZLAR
İKRAMİYE
APARTMANLARI
SİTESİNDEN
KALORİFERLİ TAMAMEN
PARKELİ ŞAHANE
DAİRELER
VERMEĞE DEVAM
EDİYOR

35

APARTMAN DAİRESİ

AKBANK

Tarih - 376

Usûl ve an'anelerile asırlarca devam eden

Tarikatlerde Cenaze Törenleri

Yazan :
Cemaleddin Server REVNAKOGLU

— 2 —

Üsküdar muhitinin çok tanınmış faziletli bir Rıfaî şeyhinin cenaze merasimi. (Tabutun başlığında görülen Rıfaî tâc-ı şerifidir.)

Cenazeye gelenlerin çokluğuna göre cemaat üç kademeye (bölüme) ayrılırdı. En önde meşayih (Şeyh Efendiler), arkasında zâkiran (Zâkirler), daha arkada dedegân ve dervişan (Dedeler ve Dervişler) yer alırlardı. Tabut bunlardan sonra gelirdi. Önünde buhurdan yanardı (1). Buhurdanı bîatli bir derviş elinde tutar ve ara sıra tütsüsünü tazelerdi.

Göçen Şeyh Efendi, kadem-i Pîr'e sırlanıyorsa (Pîrinin ayak ucuna veya şeyhinin yattığı türbeye, hazireye gömülüyorsa) tabut o tarafa getirilirken, tâc'ın üstündeki örtü açılmazdı. Keza "Taylesan" denilen renkli destar'ın ucu, yandan bırakılmazdı, alttan içine sokulurdu.

Bir Şeyh Efendi, Tekke veya Zaviye'de postnişin de olsa, kendi şeyhinin yanında tâcı ile oturamazdı. Vefatında bu usûle aynen riayet edilirdi. Tarikat terbiyesi, usûl ve âdâbı, bunu icab ettirmekte idi. Bunun için tabut, Pîr'in medfun bulunduğu türbe önünden geçirildikten ve dergâhın kapısından dışarıya çıkarıldıktan sonra Taylesan bırakılmasına izin verilebilirdi ve tâcın sol tarafından inen destarın ucu, tabutun yan tahtası kenarına kadar sarkıtılırdı. Fakat alt kenarını aşmazdı. O da bir Dergâhın meşihatinde (postnişin olarak) bulundu ise...

Halifenin vefatında onun tâcı da tabutun başlığına konulurdu. Lâkin postnişin olarak bir Dergâhta irşat vazifesi görmemiş ise, tâcındaki destarın ucu, kulak memesine kadar inerdi. Hayatında iken de böyle idi. Omuzdan aşağıya "Taylesan" bırakmak, destar salıvermek, postnişin efendilere mahsustu.

Halifenin cenazesi de Dergahtan çıkarken elde giderdi. Katiyen yukarıya kaldırılmazdı. Şeyh olsun, Halife olsun tabutu yükseğe kaldırmak, Dergâhın türbesinde yatan tarikat büyüklerinin tepesine çıkmak gibi uygunsuz bir hareket sayılırdı. Asla böyle birşey yapılamazdı.

Ne yazıktır, ne tuhaftır ki, Nureddin Şeyhinin cenazesi, tezkiye için Pîrinin muvacehe penceresi önüne getirilirken,

---

(1) Buhurdanın dumanlı olması, uzaktan görünür şekilde buram buram tütmesi şarttır. Zira tütsü ve duman hürmet ve davetin remzidir (sembolüdür).
Asitane şeyhleri, misafir geldikleri Dergâha buhurdanla karşılanırlar ve ayrılırken de avlu kapısına kadar yine buhurdanla uğurlanırlardı.

daha köşeyi dönmeden yere indirilip ele alınması icap ederken tabutu tepeden aşağıya indirdiler. Merhumun ayaklarını sanki Pîrinin ağzına sokar gibi caip bir hal almasına sebebiyet verdiler. Hep bilmemekten, öğrenmemekten ve öğretmesi lâzım gelenlerin de işi ciddiyetle benimsememesinden ileri geliyordu.

BUGÜNKÜ "TEZKİYE" LER

Bir kapıya hizmet edenin bu kadar birşeyi bilmesi lâzım gelir. Hatta Tarikate girmiye, Derviş olmaya da lûzum yoktur. Bunun canlı bir misalini görmek ve öğrenmek için Eyyub Sultan'da Hazreti Halid camii kebirinde bir cenaze namazında bulunmak kâfidir. Bugün hâlâ burada bu usul ve âdaba riayet edilir. Mihrab önündeki "musalla" da cenaze namazı kılındıktan sonra "tezkiyye" edilmek üzere tabut, "Musalla Kapısı" ndan Hazreti Halid türbesinin hacet penceresi önüne daima elde getirilir; omuza kaldırılmaz. Avlu kapısından çıkarılırken de böyledir. Fakat buna karşılık diğer evliyâullah makamı olan meselâ Koca Mustafa Paşa hanikahında Sümbül Efendide, keza Merkez Efendide bu usule pek riayet edilmez. Çünkü buralarda bu gibi şeyleri öğretecek, bunun yolunu gösterecek bir kimse yoktur. Ortada görünenler, Dervişliğin derecelerinden geçerek bu işe gelmiş, seyr-ü sülûke girmiş, hizmette pişmiş ve yetişmiş kimseler değillerdir. Şahsiyet ve meclûbiyetleri, sadece bir "cesaret" den ibaret kalmıştır. Bundan dolayıdır ki, yıllarını İstanbul Tekkelerinde geçirmiş ve bu münasebetle Tarikat terbiyesi görerek olgunluğa doğru yol alması icap eden bazı kimselerin, Cenab-ı Pîr'in ziyaret penceresi önünde ve onun huzur-u kudsiyetinde - mahalle çocuklarının kendi aralarında evcilik oynaması gibi - duadan sonra birbirlerine "Fatiha" taksimi yaptıklarını , bazen hayretler içinde görmekteyiz. Halbuki işin esasına bakılırsa, böyle bir Pîr-i kebirin huzuru maneviyetinde değil bir Halife, kendi Şeyhinin yanında "Fatiha" edemez . Onun karşısında "Cenah Postu" na, yani mihrabın iki yanında, misafir şeyhlere mahsus yerlere geçip oturamaz.

Bu halife zâkirlik veya kıyam reisliği edecek bile olsa, şeyhinin bulunduğu yerde, yine ondan "Destur" almayınca zikri açamaz; ilâhî atamaz.

SALÂ VERİLMESİ

Şeyhin cenazesi yıkanırken ayrı ayrı tazelenen üç gasil (üç su) tamamlandıktan sonra "Salâ" verilirdi. Salâ vermek usûlü, her Şeyh Efendiye yapılmazdı. Kendisinin mutlaka "kudemay-ı meşayih" den olması (zamanındaki şeyhlerin en yaşlısı, en kıdemlisi olarak bilinmesi) şarttı. İlkin malûm ve mutad usûlu ile yıkanıp temizlenip abdesti verildikten sonra kendi Tarikının Evrad-ı Şerifesine başlanırdı. İkinci gasilde Tevhid-i Şerif, üçüncü gasilde İsm-i Celâl okunurdu. Bu da tamam olunca zâkirlerden biri veya güzel sesli bir başkası, usûlü idare eden Şeyh Efendiden "Destûr" alarak teneşirin ayak ucuna gelir, kıble tarafına döner ve ayakları "mühürlü" olarak Salâ verirdi. Salâ, cum'a sâlâsı gibidir. Yalnız daha hazin, daha kalbî okunurdu.

Salâ'nın sonunda, idareyi üzerine almış bulunan Şeyh Efendi Fatihâ ederdi. Gasil vazifesini yapmakta olan zat da, cezaneyi bir yandan kurular, örter, kefene koyar ve silecek havlusunu altından çekerdi.

Cenaze kefene girerken yine kıdemli Şeyh Efendilerden biri, "Yâ Allah Hû!" der, Halvetî devranı tarzında "İsm-i Hû" ya girilirdi. Onunla beraber hemen Hazret-i Pîr'in nutuklarından birisi okunurdu. Bu, bilinmiyorsa onun yerine veya ondan sonra ekseriyetle Yunus'un ilâhilerine geçilirdi. Kefenlenme işi bitinceye kadar devam ettiğinden kısa sürerdi. Şeyh Efendi bu esnada Fatihâ eder, bu sefer cenazenin sağı solu bağlanırdı. Bağlanması, dervişliğindeki "Şed vurma - Şed kuşanma" şekline benzerdi. (Bele sarılan renkli yün kuşağın uçları önden düğümlenir ve aşağıya sarkıtılırdı.)

CENAZENİN GÖTÜRÜLMESİ

"Asitane" denilen Pîr evinde postnişin olanlarla, zamanında kudemay-ı me-

şayih'den sayılan yaşlı, kıdemli ve itibarlı Şeyh Efendilerin cenazelerinde tabut giderken, önde vazife alan zâkirlerin, tehlîl, tevhid okuyan Dedegân'ın safları, - kalabalık cemaadde olduğu gibi - üç kademeye ayrılırdı ve en önde ağır ağır adımlarla İsm-i Hû'ya devam edilirdi. Onun arkasında Tevhid-i Şerif, daha arkada Salât-ı Selâm okunurdu.

Bunlar kendi tavrında ağlar gibi hazin hazin okunurken güzel sesli bir zâkir veya peyrevlerinden birisi en öne geçer, yahut safların arasına girer; Münacaat, Nat-ı Şerif, Kaside okurdu.

Tarikat ehlinin hiç bir şeyi hoş görmiyen zahir ulemasının fıkıh kitablarında ve meselâ bunların "Bab-ül Cenaiz" inde (Cenazeler faslında) bu usûller hiç bir surette caiz görülmemişti. Bununla beraber Tarikat mensupları bütün bunları daima büyük bir haşmet ve itina ile icra eylemişlerdi.

Cenazenin bu şekilde götürülmesi hakikaten pek azametli olurdu. Gören herkesi hayran ederdi. En cazip tarafı, en güzel tesiri ölümün sevimsizliğini, soğukluğunu ortadan kaldırıp, üzgün gönüllere şifa ve tesliyet vermesi ve dolayısile manevî tedaviler yaparak huzura kavuşturmuş olması idi.

Cenazenin böylece semavî, ruhanî bir debdebe ve gayetle mehabetli olan ilâhî bir koro ile ebediyete uğurlanması, gerçekten pek manalı, ifadeli bir hal alır: her yönden, her bakımdan göz alıcı ve sürükleyici bir mahiyet taşırdı.

"EHL-İ TARİKIN NAMAZINI, EHL-İ TARİK KILDIRIR"

Tarikat mensuplarınca ücretli, maaşlı imamlar, pek makbul ve mu'teber sayılmadığı için cenaze namazını kıldıracak zatın ihvan arasından seçilmesi daima tercih edilirdi. **"Ehl-i Tarik'ın namazını, ehl-i Tarik kıldırır"** sözü ve kaidesi, değişmez bir düstûr mahiyetinde telâkki edilmişti. Namazı kıldıracak Şeyh Efendi bulunmazsa yine Tarikat müntesiblerinden hâl ehli, müttekîy bir zatin kıldırması, uygun görülürdü.

Biliyoruz ki, Fatih'in cenaze namazını Şeyh Ebül Vefâ hazretleri kıldırmıştı. "Zeyniyye" Tarikatini, İstanbul'a ilk defa getiren Şeyh Ebül Vefâ'nın, Fatih'in tabutunun önüne geçip, bu vazifeyi bizzat ifa eylemesi, musallâda yatan zatın yalnız bir "Hakan-ı zişân" olmasından ileri gelmiyordu. Devrinde kendisinin büyük bir ilim ve tasavvuf adamı bulunması da, bu işte âmil olmamıştı.

Fatih, Hac-ı Bayram-ı Velî'nin baş halifesi Ak Şemseddin hazretlerine bağlı idi. Bu itibarla Bayramiye Tarikatinin büyüklerine maddî manevî intisabı vardı.

Şeyh Vefâ, herşeyden önce bu sebeble kendisini bu işte vazifeli bilmişti. Yoksa hayatta birbirlerini görüp konuşmamışlardı bile..

DERVİŞ KADIN OLURSA

Erkek olsun, kadın olsun Tarikate girmiş bir Derviş'in vefatında gasledilmesi, pek küçük farklarla hemen hemen aynı şekilde idi. Şeyh ailesinden olanlara da aynı usul tatbik olunurdu.

Vefat eden Dervişin başına "Tekbirli Arakiye" si giydirilir, üstüne "Şemle" si (Tarikatinin rengindeki ince sarığı) kat kat dolanır ve ucu çıkarılmazdı. Tabutun kapağı üzerine ve daha ziyade boyun tarafına da "Şed" i atılır; uçları tabutun iki yanından aşağı sarkıtılırdı. "Şed" atılırken tabut kapağının ortadan yukarısına, yani baş ucunun en yakın tarafına gelmesine çok dikkat edilirdi. Zira tabutun o kısmı, için de yatan Dervişin boynuna rastlıyan taraftır. "Yol" una boynuna koyduğu yerdir. Hayatında olduğu gibi, Şed'in boynuna vurulması, yani buraya sarılması gerekir. Evvelce kadın sultanların türbelerinde, sandukaları üzerine konulan ziynetli kemerler de, aynı şekilde idi. Sandukanın baş tarafına en yakın yerde bulunurdu.

Şed vurma işini, Şeyhin tensibi ile kendi Tarikat kardeşlerinden **"Pirdaş"** denilen birisi yapardı. Marhumun ailesi yakınlarından biri de isterse ve yapmasını biliyorsa, - Şeyh Efendiden izin almak şartile - bu vazifeyi görebilirdi.

Erkek veya kadın Dervişin vefatında, evinden itibaren gömüleceği yere kadar - Şeyh Efendilerde olduğu gibi - tabutun önünde buhurdan taşınırdı. Arasıra buhurları tazelenirdi. Fakat bu-

hurdanı elinde tutan zatın, mutlaka "sahib-i emanet" bir "Nakîb", yani, Dergâh hizmetinde derece almış, oldukça eski ve kıdemli bir Derviş olması, mutlaka şarttı.

Şeyh Efendilerin tabutu giderken önde "İsm-i Hû" okunurdu. Geri saflarda ise "Tevhid-i Şerif" veya "İsm-i Celâl" çekilirdi. "Müntesib", "Müntesibe" denilen erkek veya kadın Dervişlerin cenazelerinde ise, yalnız "Kelime-i Tevhid" okunurdu. Buna da başlamak ve idare etmek, herzaman olduğu gibi, kıdemli Şeyh Efendiye aitti. Şeyh Efendi lüzum görürse, Tevhid-i Şerifi bir münasip yerde keser, bir başka kıdemli Şeyhe devredebilirdi.

Dervişin cenazesinde okunan Tevhid-i Şerif, Şeyhin tabutu önünde okunandan tavır itibarile pek değişik olmamakla beraber makamı, Hüseynî çeşnisi veren bir tarzda idi. Ağır ve dalgalı bir tempoda devam ederdi.

Derviş, zikir esnasında göçerse, Şeyh Efendilerin intikallerinde olduğu gibi, Tevhidhanede devam etmekte olan Esma-ı Şerife, hemen durdurulup "İsm-i Hayy" e çevrilirdi ve perdesi düşürülürdü. Bu defa daha ağır ve hazin olarak devam ederdi.

NA'ŞIN KABRE İNDİRİLMESİ

Şeyin cesedi, halvetgâhına - sırevi'ne (kabr-i mahsusuna) indirilmek üzere iken, tabutun başlığından tac-ı şerifi alınıp merhumun şeyhzadesinin başına orada iken geçirmek ve eli şeyhzadenin başı üstünde iken, usulü ile tekbirleyip (Fatiha etmek) ve bundan sonra Şeyhin cesedini tabuttan kucaklayıp kabre indirmek, "Şeyh-i gâsil" e (onu teneşirde yıkayan ve çeyizleyen Şeyh Efendi) ye ait hususî vazifeler arasında idi.

Bir Şeyhi, Şeyhden başkası kabrine indiremezdi. Şeyhin bulunmadığı yerde bu işi, ancak kıdemli bir Halife ve tercihan "Halife-i Ekber" denilen bir başhalife ancak yapabilirdi. Onun da kendi Tarikatinden olması, behemehal şarttı. Bu işlerde pişmiş, kemale gelmiş Halifeyi, mevcudun içinde tercih ederlerdi. Fakat ne suretle olursa Şeyhin kendi Halifesi, onu kabre indiremezdi. Şeyhin tabutu önünde ona ait yapılan usûl ve erkânın başına geçip, aslâ "Fatiha" edemezdi. Çünkü "Fatiha"yı ondan almıştır; ondan "nasiblenmiş" dir. Tesadüfen orada Âsitane Şeyhi (Pîrevi postnişini) bulunursa, Tevhidhanede, zikir meydanında olduğu gibi herşey ona bırakılırdı. Nitekim Şeyhin hayatında Halifesi onun yanında Fatiha edemediği, edemiyeceği gibi...

YATIRILDIKTAN SONRA

Şeyh-i gâsil, merhum Şeyh Efendiyi kabrin içine yatırır yatırmaz hemen kabrin üstü bir örtü ile örtülürdü. Bu usûl, daha ziyade "Aktab-ı Erbaa" veya "Aktab-ı Hamse" den gelen Kıyamî Tarikatlere mahsustu. Halvetlilerde, Nakşibendilerde, Bektaşilerde böyle bir usul yoktur.

Bu örtü, Dervişin "bîat ve "inabet" inde, (Tarikate girdiği ilk gündeki mübayaa denilen ahd-ü peymanında - yemin töreninde) veyahut istihlâf edildiği Hilâfet Gününde altına girip ikrar verdiği yeşil, kırmızı veya siyah renkte, üstü mübayaa âyetleri yazılı, dört köşeli geniş bir kumaştır. Buna **"sitare"** ismi verilirdi. **"Mahfil"** de denilirdi.

Şeyhin teneşirde çeyizlenmesi ve kabre indirilmesi gibi, kabrin üzerine mahfil kurmak da, yine o Tarikatten kıdemli bir Şeyh Efendiye mahsustu. Hangi Tarikatten olursa olsun, bir Halife, asla mahfil kuramazdı.

Mahfil altında ve kabrin içinde olup bitenler, gayetle mahremdir. Hiç kimseye gösterilmez ve sezdirilmezdi. Bunun için kabrin üstüne gerilen "sitare" yi, Dervişler, dört bir ucundan ve kenarlarından sımsıkı tutarlardı. Kabrin içinde yapılan telkinin dışarıdan duyulmaması için de yüksek sesle yine orada Kelime-i Tevhid okurlardı.

Gelecek Sayıda

- **Kabrin içinde yapılan telkîn ve çeyizlenme.**
- **Definden sonra çekilen yetmiş bin Tevhid-i Şerif.**

Katolikleri Fatih'e karşı birleştiren

BELGRAD SEFERİ

Yazan : **Ziya NURİ**

Belgrat Kalesi, Zemun Ovası,
Atlısı geçemez, değil yayası
Benim garip gönlüm sevda yuvası
Yolverin ağalar, dertli geliyor.
(Serhat türkülerinden)

"— Kızılelmaya dek gideriz!.."
"— Kızılelmaya dek gideriz!.."

Ordu-yû Hümayun, İstanbulda Davutpaşa Sahrasında veya Edirne Sarayiçi'nde toplandığı zaman, yeniçeriler, sipahiler, tımarlûlar, cebellüler böyle bağrışırdı :

"— Kızılelmaya dek gideriz, Kızılelmaya dek gideriz!..." Nereseydi bu kızılelma denilen yer, bir hayal, bir ülkü diyarıydı. Tıpkı T U R A N gibi.

Kızılelma için Rimpapa (Roma) diyenler vardı; Beç (Viyana) diyenler vardı; Budin (Buda - Peşte) diyenler vardı. Fakat, bunların hiçbiri değildi Kızılelma.., Kızılelma, Türk fetih ordularının gidebileceği en son merhale, en son duraktı. Daha doğru delimiyle bir rüyalar ülkesi, bir arzular diyarıydı Kızılelma...

1520 lerden 1560 lara kadar Türk - Osmanlı cenkçilerinin hayalinde yaşayan Kızılelma, Belgrat Kalesiydi.

Onbeşinci Yüzyılda, Belgrat Kalesi Türkler arasında, **"Üngürüs Vilâyetinin kapısı"** diye anılırdı. Buradaki gümüş madenleri ve Belgrattan yukarı uzanan bereketli Macar Ovaları, ötedenberi Osmanlı Türklerinin dikkatini çekiyordu.

Belgrat, (Beoğrat: Beyaz şehir veya beyaz kale) 1389 yılında Sırp Krallığının başkenti olmuş, Onbeşinci Yüzyılda Macar devletinin hâkimiyeti altına girmişti.

İtalyanlar tarafından yapılmış bir madalyonda Fatih Sultan Mehmed'in ihtiyarlık resmi.

Osmanlıların Belgrat üzerine ilk seferi, ikinci Murat zamanında başlamıştı. Evrenos Oğlu Ali Bey, beraberindeki ordu ile kaleyi kuşatmış, uzun ve çetin çarpışmalar sonunda geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Fatih Sultan Mehmedin fetih plânı içinde Belgrat da bulunmaktaydı. Genç hükümdar :

"— Yolunu bildiğimiz, dikenini yolduğumuz yerdir. Nice olur da kâfir elinde kalır" diye direniyor, ne pahasına olursa olsun kaleyi düşürmeyi ve Orta Avrupa yolunu açmayı tasarlıyordu. Nihayet beklenen günler geldi. 1456 yılı ilkbaharında Edirneden yola çıkan ordu, etraftaki küçük kale palangaları birer birer düşürdükten sonra Belgrat Kalesinin önündeki geniş Zemun Ovasına vardı.

BİR YANI KURUYA, BİR YANI SUYA BAKAN KALE

Fatih, öteki seferlerde olduğu gibi, ordusunun başındaydı. Muhasara kuvvetleri 12 Haziran 1456 da Zemun Ovasına girdi ve ertesi 13 Haziran günü kaleyi kuşattı. Ne var ki, Belgrat Kalesi, Kıvaminin dediğince, **"bir yanı suya, bir yanı kuruya bakar, bir garip ve acaip"** kaleydi. Muhasara ancak " K U R U " denilen kara parçası üzerinde yapılmış, kalenin Sava ve Tuna nehirlerine bakan

kısımları ise, boşta kalmıştı.

1456 yılında, Romada Papa Calixtus (Kalikstüs) hüküm sürmekteydi. İstanbulun düşmesiyle Ortodoks âleminin rekabetinden kurtulan Papalık, Hıristiyan dünyası üzerinde sözü geçer tek ruhanî makam olarak kalmıştı. Ortodoks dünyasının yıkılmasından sonra, sıranın Katolik dünyasına geldiğini sezen Calixtus, Fatihin 60.000 kişilik bir orduyla Edirneden yola çıktığını haber alınca, bütün Katolik devletlerini birleşmeye çağırdı. Belgrat Seferi, bir başka türlü "Haçlı Harekâtı" şeklini almıştı. Ne var ki, bu defa haçlı ordusu Kudüsü zabtetmeğe değil, Belgradı kurtarmağa çalışacaktı.

Papanın daveti üzerine bütün Avrupa Hıristiyanları birleşti. İtalyadan, Almanyadan, Fransadan, İspanyadan yüzbine yakın bir kara kuvveti derlendi. Bunlar, Belgradın imdadına koşacaktı. Ayrıca Honyadi Yanos adındaki Macar Prensi de, 200 parçalık donanma ile Tunadan aşağı inerek Tuna ve Sava nehirleri üzerine mevzilendi, böylece Belgradın "Sudan yana" olan kısımları emniyet altına alınmış oldu.

Belgrat önlerinde amansız ve çetin bir savaş başlamıştı, Türkler, (Hammerin tabiriyle) aslanlar gibi döğüşüyordu. İtiraf etmek gerekir ki, kaledekiler de iyi dayanıyor, bazan çıkışlar ter tipleyerek Türk - Osmanlı kuvvetlerini zedeliyorlardı. Muhasara çenberi tamamlanamamış kalenin Sava ve Tunaya bakan yönleri açık kalmıştı. Macarlar buradan, aralıksız olarak malzeme ve insan ikmali yapmakta ve muhasara kuvvetlerinin karşısına her gün taze kuvvetler getirmekteydi.

KAYBEDİLEN FIRSAT

Muharebenin ondördüncü günü, Osmanlı topçularının açtığı gediklerden kale duvarlarının ilk bölümü delik deşik oldu ve muhasara kuvvetleri şehrin varoşuna girdi. Ne çare ki, asker daha tam zafere erişmeden, yağmaya başlamıştı. Bunu gören düşman, beklenmedik bir çıkış yaptı. Yağma ile meşgul olan askerlerin üzerine saldırdı. Zafer, bizim yöne dönmüşken, az kalsın fecî bir bozgun ile son bulacaktı. İlk fırsat değerlendirilemedi ve bu suretle savaş müzmin bir hal aldı. Karşılıklı hücumlar birbirini izledi, fakat kat'i bir netice alınmadı.

Kuşatma bundan sonra bir bekleme devresine giriyordu. İki taraf da, belli bir başarı sağlayamaz olmuştu. Bunun üzerine Türk Kumandanları bir tedbir düşündü: Bu tedbir şöyleydi:

Ordu, muhasarayı kaldırır gibi yapacak, biraz geri çekilecek, durumu görüp de kaleden çıkan düşmanla bir sahra savaşı verecekti. Şimdi, kumandanların Fatih'e arzettikleri bu tedbiri iki ayrı tarihçimizden dinliyelim:

Dursun Bey der ki :

"— Vezirler haber saldı, birkaç kadem geri buyursunlar, düşmanı üzerimize çekelim, aramıza giricek (girince) tek canlı komıyalım, cümlesin kıralım, diye.

Padişah Hazretleri gazaba geldi :

"— Düşmandan yüz çevirmek sığın (bozgun) âlâmetidir. Elhamdülillâh benim yıldızım parlak, düşmanın yıldızı sönüktür." **dedi. Kâfirden yüz çevirmek kendülerine pek giran (ağır) geldi."**

Şimdi, bir de Kıvamî'yi dinliyelim :

"— Vezirler bunu savap (doğru) gördüler kim, biraz geri çekilip küffarı hisardan dışarı alalar. Tâ ki, küffar galip geldik sanalar ve meydana geleler. İslâm askeri dahi küffardan intikamın alalar. Bazı vezirler eyittiler :

"— Devletlü padişahtan dileriz kim, lutfedüp, bir pâre geri çekilip kâfire bir âl (hile, oyun) edelim. Tâ ki, elimiz erer yere gelsin" **deyicek, padişah bir mertebede gayret çekti ki, dillerle beyan olunmaz. Zira ki, gazi padişahlara gayret galebe edilecek (edince) gayetle mustarib-ül hal olurlar."**

Fatih gibi onurlu ve gayretli bir cihangir için, velev savaş manevrası şeklinde olsun, bir veya birkaç adım geri çekilmek gerçekten de ağır olurdu. Bununla beraber, vezirlerin teklifi kabul edildi ve muhasara hatları boşaltılarak biraz geri çekildiler. Bu manevra beklenen neticeyi verdi. Birleşik düşman kuvvetleri kaleden dışarı çıkarak Osmanlı Ordusunun üstüne yüklendi.

BİR YARALI ASLAN

Kaleden çıkan düşman süvarileri, hedef olarak Otağ-ı Hümayunu seçmişti.

Hepsi de ağır zırhlara bürünmüş olan fedailer, ne pahasına olursa olsun, Fatihi öldürmek, ya da diri tutmak emelindeydiler. Süvariler tozu dumana katarak karargâh üzerine yürürken, Hazret-i Fatih, atına atladı ve bizzat cenge girdi. Şimdi bu ender görülen "yakayakaya" savaşın tablosunu, Kıvamî'nin çizdiği - Gerçekten de bir savaş tablosuna benzeyen - satırlardan izliyelim :

"Hemandem, Sultan Mehmet Han Gazi anı gördü ki, hâl böyle oldu, Gayrete gelüp şecaat yüzü galebe etti. Kendi tiğ-i kişver küşa'sını (memleketler ve kaleler fetheden kılıcını) uryan edip, meydana at depti, dilâverlik eyledi. Canü bâşını ortaya koyup, raâdane (yıldırıma benzeyen) nağralar vurdu. Ahır, kâfir sınıp (bozulup) rüsvay oldu. Beylerden, paşalardan kimi şehit olup, bâkileri gazilik mertebesine erişip geri döndüler"

Ayni vakayı Dursun Bey ise, şöyle anlatıyor :

"Kılıcını eline aldı. Düşman alayından seçilip ileri gelenlerden üçünü toprağa saldı."

Hammer ise, bütün Osmanlı düşmanlığına rağmen, şöyle demekten kendini alamıyor :

"Genç Padişah aslanlar gibi dövüştü."

Padişahın, elde yalın kılıç bizzat katıldığı savaş daha bir süre devam etti. Bu sırada, zırhlı bir süvari, Hazret-i Fatihin üzerine hamle etti ve elindeki mızrakla genç aslanı kasığından yaraladı. (Padişah dahi dövüşürken her iki baldırından kargı ile yaralanmışsa da, yarası derin değildi.) (1)

"— BRE HASAN, NE DURURSUN?"

Padişah, aldığı mızrak yarasına rağmen harbe devam etmek istiyordu. Fakat kapı kullarından bir yeniçeri, kendisini atından indirerek kucağına aldı ve otağına doğru götürmeğe başladı. Fatih, yarasından kanlar akarak savaş safından ayrılırken, Yeniçeri Ağası Hasan Ağaya seslendi :

"— Bre Hasan, Ne dururşun?.., Salsana!..."

Bu heybetli emir üzerine Yeniçeri Ağası :

"— Nola ki, Sultanım!" dedi. Düşman saflarına saldırdı. Genç ve yaralı aslanın aşkına kılıç salladı. Beş dakika içinde dokuz düşman atlısını hakladıktan sonra, üstün Macar kuvvetlerinin kılıçları altında şehit oldu. Bir ölüm - kalım savaşı halinde sürüp giden boğuşmada, Osmanlı ordusundan bir çok "adı belli" bey ve paşa şehit oldu.

Düşmanın kaybı ise, bizden çok fazlaydı. Ölenler arasında Macar Prensi Yanus da bulunmaktaydı.

Fatih'in yaralandığını haber alan birleşik düşman askerleri, Osmanlı ordusu üzerine, tekrar yürüyüş yaptılar. Düşmanlar, geceyi Belgrat Kalesinde rahat ve huzur içinde geçiriyor, sabahın ilk ışıklarıyla birlikte çıkış yaparak kuvvetlerimizin üstüne saldırıyordu. Bu çıkışlar 19 gün daha sürdü. Artık kalenin zabtına imkân kalmamış gibiydi.

21 Temmuz 1456 günü akşamı, Otağ-ı Hümayunda bir harp meclisi toplandı. Padişah, muhasarayı bozmamak, sonuna kadar kuşatmayı sürdürmek istiyordu. Fakat yaşlı vezirler, tecrübeli kumandanlar, genç padişahla ayni fikirde değildiler. Fatihin eline ayağına düşerek muhasaranın kaldırılmasını, gelecek yıl **"bir hoşça tedarik görüp"** yeniden Belgrat üzerine sefer açılmasını dilediler. Genç cihangir, yaralı aslan, adamlarının ısrarı karşısında daha fazla direnmedi ve kuşatmanın kaldırılması kararlaştırıldı.

Ertesi 22 Temmuz 1456 günü, 39 günlük neticesiz bir muhasaradan sonra Ordu-yu Hümayun, doğu - güneye doğru yola çıktı. Kuvvetlerin bir kısmı Sofyada kışlayacak, diğer bir kısmı ise, Edirne ve İstanbula dönecekti.

★ ★ ★

Bilindiği gibi, Murat II. ve Fatihin neticesiz kalan kuşatmalarının intikamını Kanunî Sultan Süleyman almış, ve 1521 yılında Belgrat üzerine Osmanlı bayrağı çekilmiştir.

Uzun müddet Rumeli Beylerbeyliğinin merkezi olan Belgrat Kalesi, İmparatorluğun ihtişamlı devrinde Orta - Avrupaya karşı bir üs olarak kullanılmış ve buradan hareket eden zafer tuğları Budin (Budapeşte) ve Beç (Viyana), surları önünde dalgalanmıştır.

---

(1) Kritovulos Tarihi s. 140.

Putlaştırılmasına çalışılan bir
"KİŞİ" nin gerçek çehresi

- **MİLLÎ MÜCADELE VE İSMET PAŞA**
- **CUMHURİYET VE İSMET PAŞA**
- **DEMOKRASİ VE İSMET PAŞA**

Ve bu tarih devirleri içinde tarafsız muhasebenin gerçek ibret tablosu :

Kim bu İsmet Paşa ?

Hepsi bu kitabın içinde

208 SAHİFE 10 LİRA

Müracaat adresi : Feridun Kandemir, P. K. 4 Erenköy - İstanbul

Bugünün yarını da var.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

REFAH ve SAADETİNİZİN KAPISI.

(Basın: A. 20155 — 10681)

HER MEVSİMDE

SİZE

akfil

YAKIŞIR